

Covid-19 Sürecinde Psikolojik Danışma ve Süpervizyon: #evdekal Deneyimi

Counseling and Supervision During Covid-19: Experience of #stayhome

Melike Koçyiğit Özyiğit^{a*}, Zeynep Erkan Atik^b

^aAkdeniz University, Antalya, Turkey

^bBaşkent University, Ankara, Turkey

Öz

Covid-19 pandemisi ile dünyada ve Türkiye’de uzaktan eğitime hızlı bir geçiş yapılmıştır. Bu süreçte, psikolojik danışman eğitiminde psikolojik danışma uygulamaları ve süpervizyon da uzaktan eğitim ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada, çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonu ilk kez deneyimleyen psikolojik danışmanların deneyimleri kritik olay tekniği kullanılarak incelenmiştir. Bu amaçla, lisansüstü öğrenimine devam eden 12 psikolojik danışman ile çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Kritik olay tekniğinin analiz adımları takip edilmiş, veriler içerik analizi ile kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı kritik olaylar olarak sınıflandırılmıştır. Katılımcıların çevrimiçi psikolojik danışmada kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı olarak tanımladıkları kritik olayların, psikolojik danışma oturumlarının planlanması ve yürütülmesi, psikolojik danışma ilişkisi, psikolojik danışma becerileri, psikolojik danışma müdahaleleri, etik konular ve pandemi temaları altında toplanmıştır. Çevrimiçi süpervizyonla ilgili belirttikleri kritik olaylar ise süpervizyonun planlanması ve yürütülmesi, süpervizyon ilişkisi ve pandemi olarak üç tema olarak sunulmuştur. Araştırma bulgularından hareketle, katılımcıların belirttiği zorlaştırıcı faktörlerin, çevrimiçi psikolojik danışma yürütmeye ilişkin yeterliklerin kazanılmasıyla ortadan kaldırılabilceğini düşünülmektedir. Türkiye’de psikolojik danışmanların ve süpervizörlerin çevrimiçi uygulamalara ilişkin yeterliklerinin artırılması için psikolojik danışman eğitimcilerinin belirgin adımlar atması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi psikolojik danışma, çevrimiçi süpervizyon, psikolojik danışman eğitimi, kritik olay tekniği, pandemi.

Abstract

A quick transition to distance education in the world and Turkey has been made with the Covid-19 pandemic. In this process, counseling practices and supervision in counselor education were tried to be carried out by distance education. In this study, the experiences of counselors who experienced online counseling and supervision for the first time were examined using the critical incidents technique. For this purpose, online interviews were conducted with 12 counselors who are continuing their graduate education. The analysis steps of the critical incident technique were followed, and the data were classified as facilitating and challenging critical events with content analysis. The critical events which participants defined as facilitating and challenging in online counseling were gathered under the themes of planning and conducting counseling sessions, counseling relationship, counseling skills, counseling interventions, ethical issues, and pandemics. The critical events they mentioned about online supervision were presented under three themes as organization and delivery of supervision, supervision relationship, and pandemic. Based on the findings of the research, it is thought that the challenging factors stated by the participants can be eliminated by gaining the competencies for conducting online counseling. To increase the competencies for online applications of counselors and supervisors in Turkey, counselor educators need to take significant steps.

Keywords: Online counseling, online supervision, counselor education, critical incidents technique, pandemic.

*ADDRESS FOR CORRESPONDENCE: Dr. Melike Koçyiğit, Guidance and Psychological Counseling Program, Department of Educational Sciences, Faculty of Education, Akdeniz University, Antalya, Turkey E-mail address: mkocyiğit@akdeniz.edu.tr, Tel: +90 (242) 227 4400 (4691). ORCID ID: 0000-0002-1446-9761.

^bZeynep Erkan Atik, Department of Educational Sciences, Faculty of Education, Başkent University, Ankara, Turkey. E-mail address: zeynepkanatik@gmail.com. Tel: +90(312) 246 66 66 (1615). ORCID ID: 0000-0002- 5310-2532.

Received Date: November 15th, 2020. Acceptance Date: December 21st, 2020.

1. Giriş

Küresel çapta etkisini gösteren Covid-19 pandemisiyle birlikte, toplum sağlığını koruyabilmek ve hastalığın yayılımını yavaşlatabilmek adına pek çok alanda olduğu gibi eğitim öğretim süreçlerinde de çeşitli kısıtlamalar uygulanmaya başlamıştır. Türkiye’de de, 11 Mart 2020 tarihinde görülen ilk Covid-19 vakasıyla birlikte “#HayatEveSığar” ve “#EvdeKal” gibi sloganlar aracılığıyla teması en aza indirmek için bir dizi tedbir uygulamaya konmuş (Şeker, Özer, Tosun, Korkut ve Doğrul, 2020), eğitim öğretim faaliyetleri önce kısa bir süre durdurulmuş, ardından uzaktan eğitime geçilmiştir. Bu aşamadan itibaren üniversiteler uzaktan eğitime hızla uyumlanmaya odaklanmıştır. Kısa süre içinde eş zamanlı / eş zamanlı olmayan yöntemlerle derslere başlangıç yapılmış olsa da, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (RPD) lisans ve lisansüstü programlarında öğrencilerin süpervizyon altında uygulama deneyimi elde ettiği Bireyle Psikolojik Danışma Uygulaması (BPDU) gibi derslerin nasıl yürütüleceği bir süre belirsizliğini korumuştur. Çünkü BPDU dersi psikolojik danışmanların / aday psikolojik danışmanların süpervizyon altında mesleki becerilerini geliştirmeyi, danışanların iyiliğini gözeterek psikolojik yardım hizmeti sunmayı ve profesyonel kimliklerini güçlendirmeyi hedefleyen programdaki kritik derslerden biridir (Bernard ve Goodyear, 2019). Dolayısıyla programlar, dersin kazanımlarını, teknik ve eğitsel koşullarını ve süpervizörlerin çevrimiçi uygulama ve süpervizyon yetkinliklerini ve tutumlarını değerlendirerek (Mora, Nevid ve Chaplin, 2008; Zeren, 2014; Zur, 2012) uygulamaları ve süpervizyonu çevrimiçi platformlarda da yürütme veya dersi sonraki döneme bırakma kararı almışlardır. Uygulama ve süpervizyon süreçlerini çevrimiçi olarak deneyimleyen öğrenciler için bu süreç, ilk yaşantı olması ve pandeminin kısıtlı koşulları içerisinde gerçekleşmesi bakımından önemli bir yer edinmiştir.

Pandemi öncesinde, çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonla ilgili Türkiye’de yürütülen çalışmalar, uygulamaların henüz yaygın olarak kullanılmadığına işaret etse de (Amanvermez, Zeren, Erus ve Buyruk Genç, 2020; Bastemur ve Bastemur, 2015; Hamamcı, 2007; Piri, 2011; Zeren ve Bulut, 2018), pandemiyle birlikte az/yetersiz eğitimle hızlı bir başlangıç yapılmıştır. Türkiye’de pandemiyle birlikte ivmelenen sürece karşılık, uluslararası alanyazında eğitim ve ruh sağlığı alanında uzun yıllardır kullanımı dikkat çekmektedir (Alleman, 2002; Bernard ve Goodyear, 2019; Murphy, Parnass, Mitchell, Hallett, Cayley ve Seagram, 2009). Bu yaygınlığı destekleyen faktörler arasında mesleki örgütlerin hazırlanmış olduğu uygulama standartları ve yeterlilikleri, etik ilkeler ve sistematik bir değerlendirme sürecinin varlığı yer almaktadır (American Counseling Association-ACA, 2014; Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs-CACREP, 2016). Öte yandan Türkiye’de çevrimiçi uygulama ve süpervizyon standartları, program yeterlilikleri ve etik ilkelerinin eksikliği yaşanmaktadır (Öğretmenlik Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği-EPDAD, 2016; Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği-Türk PDR-Der, 2006). Uygulama esasları belirlenmemiş olsa da, Türkiye’de yapılan araştırmaların çevrimiçi uygulamaların yürütülüşü, avantaj ve dezavantajları ve uygulanabilirliği hakkında alanyazına katkılar sunması sevindirici bir gelişmedir (Amanvermez vd, 2020; Bastemur ve Bastemur, 2015; Buyruk Genç, Amanvermez, Zeren, Erus, 2019; Donat Bacıoğlu ve Onat Kocabıyık, 2019; Erus ve Zeren, 2020, Hamamcı, 2007; Tanrıku, 2009; Zeren, 2014, 2020; Zeren ve Bulut, 2018).

Çevrimiçi psikolojik danışma, erişebilirlik, esneklik ve mekânsal konfor sağlama ve oturum planlarını takip edebilme özellikleriyle yüz yüze psikolojik danışmaya göre avantajlı durumdayken (Andersson, 2010; Chester ve Glass, 2006; Erus ve Zeren, 2020; Zeren ve Bulut, 2018); teknolojik problemler, terapötik ilişkiye etki edecek biçimde beceri kullanımlarında güçlük yaşanması ve etiğe uygun davranışlarda yaşanan sorunlar, çevrimiçi psikolojik danışmayı yüz yüze psikolojik danışma karşısında dezavantajlı kılmaktadır (Donat Bacıoğlu ve Onat Kocabıyık, 2019; Suler, 2000; Zeren, 2015, 2017, 2020). Benzer şekilde çevrimiçi süpervizyonun da esneklik, mekânsal uygunluk, erişebilirlik gibi konularda pratik oluşu, kişi sayısı uygun olduğunda farklı yöntem ve tekniklerin kullanımına fırsat vermesi, oturumları takibi kolaylaştırması gibi yönleriyle avantajlı olduğu görülmektedir (Chapman, Baker, Nassar-McMillan ve Gerler, 2011; Rees, Krabbe ve Monaghan, 2009; Vaccaro ve Lambie 2007). Öte yandan bağlantı problemleri yaşanması ve buna bağlı olarak iletişim engellerinin oluşması süpervizyon ilişkisinin niteliğini etkileyebilmektedir (Reese vd., 2009; Rousmaniere, Abbass ve Frederickson, 2014). Söz konusu dezavantajların, eğitim programlarında bu içeriğe yer vererek ve süpervizörlerin çevrimiçi uygulama yeterliliğini artırarak giderilebileceği dikkat çekmektedir (Chapman vd., 2011; Olson, Russell ve White, 2002; Rousmaniere vd., 2014).

Yüz yüze uygulamalara alternatif gibi görünen çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyon, pandemi ile birlikte bir zorunluluk haline gelmiştir. Sınırlı bir eğitimle başlanan bu sürecin pandemi koşullarında nasıl yürütüldüğünün keşfedilmesi ve ilk deneyimler itibariyle sürecin kritik noktalarının ele alınmasının, eksik olan uygulama koşulları ve yeterliliklerin belirlenmesine ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu ihtiyaçtan hareketle araştırmada RPD lisansüstü programlarındaki BPDU dersi kapsamında çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyon deneyimi elde eden psikolojik danışmanların süreçteki kritik yaşantılarına yönelik görüş ve değerlendirmelerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada “Psikolojik danışmanların, BPDU dersindeki çevrimiçi

uygulama ve süpervizyon deneyimlerini kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörlere yönelik yaşantıları nelerdir?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, öncelikle pandeminin sürmesi sebebiyle psikolojik danışma uygulamalarını çevrimiçi yürütmeye devam eden tüm uygulayıcılar ve süpervizörlerin süreci planlamalarına destek olacaktır. Çevrimiçi uygulamaların yaygınlaşmasıyla ihtiyaç duyulduğu üzere, Türkiye’de çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonla ilgili yeterliklere ilişkin de bir çerçeve oluşturulmasına katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Aynı zamanda süpervizörlerin, araştırmada zorlaştırıcı olarak ifade edilen deneyimlerden yola çıkarak, etik ve etkili psikolojik yardım süreci yürütülmesine ve süpervizyon sunmaya yönelik bazı önlemler alabileceği düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyon sürecini ilk kez deneyimleyen psikolojik danışmanların deneyimlerini ortaya koymayı hedeflemesi yönüyle bir olgu bilim çalışmasıdır.

2.2. Kritik Olay Tekniği

Kritik olay tekniği (KOT), bireylerin deneyimleri hakkında bilgi toplamak ve analiz etmek için adım adım pratik bir yaklaşım sunan nitel araştırma yaklaşımı ve keşif yöntemidir (Flanagan, 1954; Hughes, 2007; Trepal ve Hammer, 2014). Bireylerin olumlu-olumsuz, etkili-etkisiz buldukları deneyimlerini ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır. Covid-19 pandemisi sürecinde ilk kez çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonu deneyimleyen psikolojik danışmanlar için kritik anların, kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı buldukları yönlerinin belirlenmesi amacıyla KOT’tan yararlanılmıştır.

2.3. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Türkiye’de lisansüstü düzeyde BPDU dersini 2019-2020 bahar döneminde alan ve çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyon sürecini ilk kez deneyimleyen 12 (dört erkek, sekiz kadın) psikolojik danışmandan oluşmaktadır. Yaşları 23-33 arasında değişen katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Deneyimlerinin farklılaşması amacıyla psikolojik danışmanların farklı üniversitelerde lisansüstü eğitim almaları hedeflenmiş, bu amaçla maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmış ve beş farklı üniversiteden katılım sağlanmıştır. Katılımcıların altısı yüksek lisans, altısı doktora öğrencisidir ve hepsinin daha önceden yüz yüze psikolojik danışma deneyimi bulunmaktadır. Yüz yüze psikolojik danışma deneyimi en az olan katılımcılar lisans ve lisansüstü eğitimleri süresince bu deneyimi elde etmişken; en çok deneyime sahip olanlar hem eğitim süreçlerinde hem de çalıştıkları kurumlarda bu deneyimi elde etmiştir. Örnekleme yöntemi olarak, ölçüt örnekleme ile tüm katılımcıların pandemi sürecinde ilk kez çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonu deneyimlemiş olması gözetilmiştir. Katılımcıların çevrimiçi psikolojik danışma deneyimleri 1-11 danışan ve 12-90 oturum arasında değişmektedir. Çevrimiçi psikolojik danışmaları videokonferans yoluyla yapmışlardır.

Her bir katılımcının süpervizyon deneyiminin farklılaştığı görülmektedir. Dört katılımcı yalnızca bireysel, beş katılımcı yalnızca grup, üç katılımcı ise hem bireysel hem de grup süpervizyonu almıştır. Grup süpervizyonu alan katılımcılar ihtiyaç duyduklarında süpervizörleri ile telefon görüşmeleri yaptıklarını belirtmiştir. Üç katılımcı süpervizyonu telefonla alırken, diğer katılımcılar çeşitli çevrimiçi platformları kullanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

2.4.1. Bilgi Formu

Bilgi formu cinsiyet, eğitim durumu, uygulama ve süpervizyon deneyimlerine (kaç danışanla, kaç oturum yürüttükleri, süpervizyonu nasıl aldıkları, hangi yöntem ve tekniklerin kullanıldığı vb.) ilişkin bilgileri edinmeye yönelik yedi sorudan oluşmaktadır.

2.4.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Çalışmada katılımcıların BPDU dersindeki uygulama ve süpervizyon süreçlerindeki kritik yaşantılarını incelemek amacıyla Butterfield, Borgen, Amundson ve Maglio (2005) tarafından önerilen biçimde, kritik olay incelemeye uygun olarak görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşme formu çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyon deneyimlerindeki kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı faktörleri ve en etkileyici anları öğrenmeyi hedefleyen altı sorudan

oluşmaktadır. Sorulardan üçü şöyledir: “İlk kez çevrimiçi psikolojik danışma yürütmüş olmanın senin için en zorlayıcı yanı neydi?, İlk kez çevrimiçi süpervizyon alırken senin için bu süreci kolaylaştıran faktörler nelerdi? Neden?, Çevrimiçi süpervizyon alırken seni çok etkileyen bir durumu/anı anlatabilir misin? Neden bu an en etkilendiğin andı?”

2.5. Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada, Flanagan’ın (1954) kritik olay tekniği için önerdiği veri toplama yollarından biri olarak bireysel görüşmeler kullanılmış, görüşmeler çevrimiçi yürütülmüştür. Görüşmeler, Covid-19 pandemisi sürecinin başladığı 2019-2020 bahar yarıyılında sonunda, katılımcıların uygulamalarının sonlanmasının ardından gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler iki yazar tarafından bir çevrimiçi platform aracılığıyla, katılımcılarla e-posta aracılığıyla belirlenen gün ve saatte yapılmıştır. Tüm görüşmeler toplam 300 dakika sürmüştür. Araştırmanın amacı, verilerin ve kayıtların nasıl kullanılacağı gibi bilgiler katılımcılara sunulmuş, araştırmaya katılım için onamları alınmıştır. Görüşmeler katılımcıların onayı ile çevrimiçi platformun sunduğu olanaklar dâhilinde kayıt altına alınmıştır. Aynı zamanda etik uygulama izinleri Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Alan Araştırma Kurulu’ndan 15.05.2020 tarihli ve 17162298.600-408 sayılı kararlarla alınmıştır. Araştırma için Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Alan Araştırma Kurulu’ndan etik uygulama izinleri alınmıştır.

2.6. Verilerin Analizi

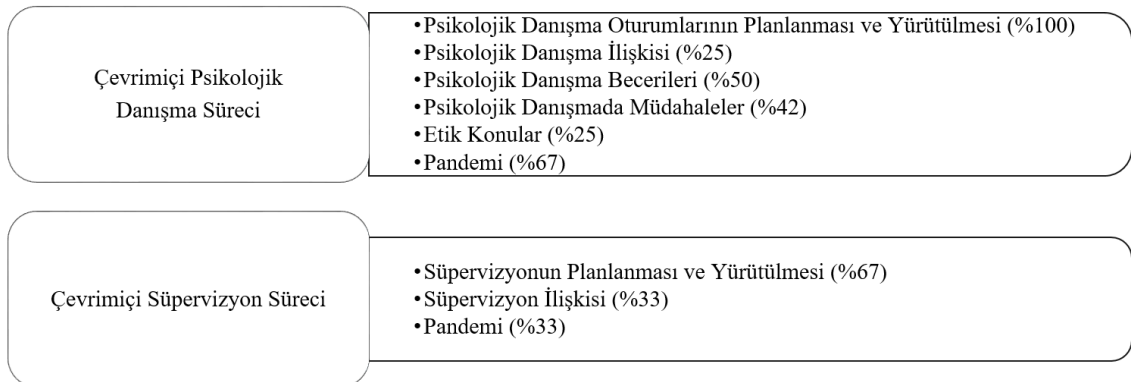
Veri analizi sürecinde a) görüşmelerin transkriptlerinin hazırlanması ve incelenmesi b) kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı bulunan deneyimlerin belirlenmesi c) belirlenen deneyimlerin doğrudan çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonla ilişkili olmasının kontrol edilmesi d) kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı faktörleri işaret eden deneyimlerden anlamlı yapılar karşılık gelen kodlamaların yapılması, e) kodlardan yola çıkarak temaların ve kategorilerin oluşturulması adımları izlenmiştir (Flanagan, 1954). Veri analizi sürecinde yazarlar bağımsız olarak kodlama sürecini yürütmüş ardından kodlamalar, kategoriler ve temalar üzerinde fikir birliğine varmaya çalışmıştır. Kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı deneyimler belirlendikten sonra kodlama sürecinde %90.12’lik bir uyum sağlanmıştır.

2.7. Geçerlik ve Güvenilirlik Önlemleri

Araştırmanın planlanması, veri toplama araçlarının hazırlanması ve analiz edilmesi sürecinde uzman görüşüne başvurulmuş ve pilot görüşme yapılarak inandırıcılığı sağlamak amaçlanmıştır. Aynı zamanda, sonuçların “gerçeği temsil etmede ne derece yeterli olduğunu anlamada yardımcı olması” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 302) amacıyla görüşmelerin yazılı dökümleri katılımcılara e-posta ile gönderilmiş, katılımcı teyidinde başvurulmuştur (Shenton, 2004). Tutarlılığı sağlamak için, kayıt altına alınan görüşmelere ilişkin ham veriler önlem amaçlı saklanmaktadır (LeCompte ve Goetz, 1982). Amaçlı örnekleme yöntemlerinin tercih edilmesi verilerin doğrudan alıntılarla sunulması ise aktarılabilirliği artırmaktadır (Maxwell, 1996; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3. Bulgular

Araştırmada, katılımcıların çevrimiçi psikolojik danışma sürecindeki kritik olaylara ilişkin deneyimleri altı tema altında; çevrimiçi süpervizyon sürecindeki kritik olaylara ilişkin görüşleri ise üç tema altında toplanmıştır (Şekil 1). Ayrıca Butterfield ve diğerleri (2005) tarafından da önerildiği biçimde her tema için katılım oranı (temadaki katılımcı sayısı / toplam katılımcı sayısı) sunulmuştur.

Şekil 1. Çevrimiçi Psikolojik Danışma ve Süpervizyon Süreci

3.1. Çevrimiçi Psikolojik Danışma Süreci

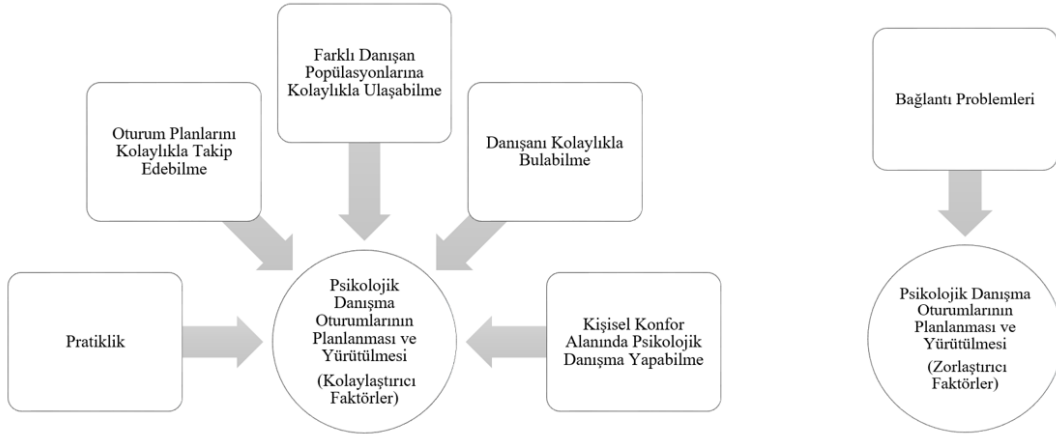
Katılımcıların ilk çevrimiçi psikolojik danışma deneyimlerindeki kritik olaylar, oturumları planlama ve yürütme, psikolojik danışma ilişkisi kurma, psikolojik danışma becerilerini kullanma ve etkili müdahalede bulunma, etik konular ve de pandemi sürecine özgü durumlar olarak Tablo 1'deki gibi kategorilendirilmiştir. Çevrimiçi psikolojik danışma ile ilgili 34 kolaylaştırıcı, 36 zorlaştırıcı ve toplam 70 kritik olaya yer verilmiştir.

Tablo 1. Çevrimiçi Psikolojik Danışma Süreci

Temalar	Kolaylaştırıcı Faktörler (K)	n	Zorlaştırıcı Faktörler (Z)	n	Toplam
Psikolojik Danışma Oturumlarının Planlanması ve Yürütülmesi	1. Pratiklik	11			
	2.Oturum Planlarını Kolaylıkla Takip Edebilme	4			
	3.Farklı Danışan Popülasyonlarına Kolaylıkla Ulaşabilme	4	1.Bağlantı Problemleri	8	K:22 Z:8
	4.Kolaylıkla Danışan Bulabilme	1			
	5.Kişisel Konfor Alanında Psikolojik Danışma Yapabilme	2			
Psikolojik Danışma İlişkisi			2.Güvene Dayalı İlişki Kurmada Güçlük	4	K:0 Z:4
Psikolojik Danışma Becerileri			3.Sessizliği Kullanamama	1	
			4.Beden Dilini Gözlemleyememe	4	K:0
			5.Dikkati Vermede Güçlük	1	Z:9
			6.Empatik Tepki Vermede Güçlük	3	
Psikolojik Danışmada Müdahaleler	6.Teknikleri Çevrimiçi Ortama Uyarlayabilmek	3	7.Tekniklerin Çevrimiçi Kullanımında Güçlük	1	K:3
			8.Duyguları Yönetmede Güçlük	1	Z:2
			9.Danışanın Güvenliğini Sağlamada Güçlük	1	
Etik Konular			10.Mahremiyetin Korunmasında Güçlük	2	
			11.Profesyonel Ortam Sağlamada Güçlük	2	K:0 Z:7
			12.Çevrimiçi Psikolojik Danışmada Ulusal Etik Kuralların Eksikliği	1	
			13.Krize Müdahalede Güçlük	1	
Pandemi	7.Psikolojik Danışma Alma İhtiyacının Artması	4	14.Riskli Davranışların Takibi ve Sevk Etmede Güçlük	1	
	8.Danışan Görmeye Daha Çok Zaman Ayırabilme	1	15.Psikolojik Danışmanın Pandemi İle İlgili Kaygıları	2	K:9 Z:6
	9.Psikolojik Danışmanın Yarar Sağladığını Hissetmesi	3	16.Çevrimiçi Psikolojik Danışma İçin Uygun Koşulları Sağlamada	3	
	10.Oturumları Planlamayı Kolaylaştırması	1	Güçlük		

3.1.1. Psikolojik Danışma Oturumlarının Planlanması ve Yürütülmesi

Katılımcılar psikolojik danışma oturumlarının planlanması ve yürütülmesi teması altında çevrimiçi psikolojik danışmanın kolaylaştırıcı ($n=22$) ve zorlaştırıcı ($n=8$) yanlarından söz etmişlerdir (Şekil 2).

Şekil 2. Psikolojik Danışma Oturumlarının Planlanması ve Yürütülmesi

3.1.1.1. Pratiklik

Katılımcıların hemen hemen hepsinin ($n=11$) psikolojik danışma oturumlarını planlarken ve yürütürken zamanı işlevsel kullanabildikleri, randevuların ayarlanması, ertelenmesi veya iptali gibi durumlarda esnek davranabildikleri, ev ortamlarında daha uygun fiziksel koşullarda oturumları yürütebildikleri, farklı şehirlerdeki danışanlarla çalışabilme imkânı elde edebildikleri görülmüştür. Örneğin bir katılımcı deneyimine şu şekilde yer vermiştir:

“En önemlisi ortam ayarlanmasıydı çünkü bölümdeki danışma oda sayısı çok az PDR birimiyle ortak kullanıyoruz. Hocalar da kullanıyor biz de kullanıyoruz ve takvim yerleştirmek çok zor. O saatleri ayarlamak çok zordu ama şuan bir ortam problemi olmadı istediğimiz saatte buluşabildik ya da ertelemek de çok sorun olmadı, bir iki saat sonra bile yapabildik.” (K12)

3.1.1.2. Oturum Planlarını Kolaylıkla Takip Edebilme

Katılımcıların bir kısmı ($n=4$) süreçle ilgili ön hazırlıklarını, aldıkları süreç notlarını oturum boyunca takip edebildiklerini, oturum esnasında danışanın problem durumuyla ilgili araştırma inceleme fırsatı bulabildiklerini ve bu durumun da kendilerini güvende hissettirdiğini belirtmişlerdir. Örneğin K4 deneyimini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bazı danışanlarla ilgili araştırmalar yapıyorum, danışanda belirli semptomlar varsa bazen notlarımı koyuyorum, normal danışmada öyle yapmam mümkün değil. Ben biraz geniş alanda çalışmayı seviyorum yüz yüze o imkânım yok. Masam vardı masamda belli notlarım da vardı.”

3.1.1.3. Farklı Danışan Popülasyonlarına Kolaylıkla Ulaşabilme

Ekonomik güçlükler ve yaşadığı coğrafi bölge nedeniyle yardıma erişemeyen, sağlık problemi olduğu için evinden çıkamayan, sosyo-kültürel olarak yardıma erişimde güçlük yaşayan danışanlara ücretsiz psikolojik danışma hizmetini ulaştırabilme fırsatı yakalama da katılımcıların bir kısmının ($n=4$) belirttiği kolaylaştırıcı deneyimlerdendir. K1 kritik bir yaşantısını şu şekilde ifade etmiştir:

“Danışanım kanser hastasıydı ve son evrelerindeydi. Yani sanki her hafta evimize gelen misafir vefat etmiş gibi hissettim. Beş oturum yaptık, altıncı oturumu yapamadım danışmadan üç gün sonra vefat etmişti. Online danışma sürecinde bende en büyük iz bırakan şey budur. Bu danışan mesela ilkökul mezunu ve hayatında ilk defa psikolojik destek alan biri. Yani aslında kendince bir ulaşım imkânı elde etmiş, çok basit olarak sadece bizim hazırlamış olduğumuz bir formu doldurup.” (K1)

3.1.1.4. Kolaylıkla Danışan Bulabilme

Katılımcılardan biri ($n=1$) danışan bulma sürecinin yüz yüze süreçlerde daha zorlayıcı olduğunu, sosyal medya hesapları üzerinden çevrimiçi başvuruların alınmasının danışan bulmayı kolaylaştırdığını belirtmiştir.

3.1.1.5. Kişisel Konfor Alanında Psikolojik Danışma Yapabilme

Katılımcılar ($n=2$) danışanların ev ortamlarında kendilerini daha açık biçimde ifade ettiklerini, psikolojik danışmanların da kendi güvenli ortamlarında süreci yürütmelerinin rahatlatıcı olduğunu ve bu durumun süreçte önemli bir kolaylaştırıcı olduğundan söz etmişlerdir.

3.1.1.6. Bağlantı Problemleri

Katılımcılar ($n=8$), danışanların yoğun duygular yaşadığı an bağlantı sorunu olduğunda duyguları ele almakta zorlandıklarını, kesintiler nedeniyle farklı program üzerinden görüşmeyi denemeye çalıştıklarında bunun süreçte bölünme yarattığını, özellikle dirençli danışanlarla çalışırken kesintiler nedeniyle direnç daha belirgin hale geldiğini gördüklerinden ve bu sürecin kaygılarını artırdığından söz etmişlerdir. Bir katılımcı zorlayıcı deneyiminden şu şekilde söz etmiştir:

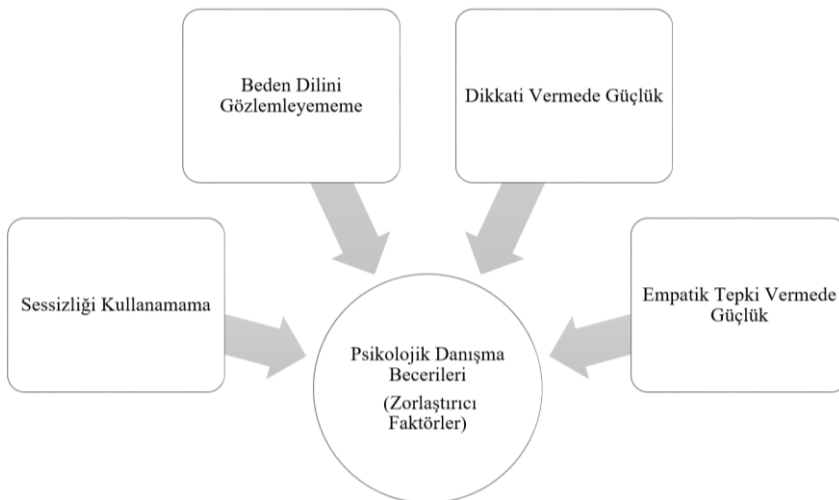
“Bir danışanla yoğun bir oturumdu, duygusal boşalım yaşadığı bir oturumdu, biraz dirençli bir danışandı ve onu açmak çok uzun sürmüştü. 6. oturum sanırım, aslında iyi gidiyordu çok da güzel anlatıyordu ve bir yerde onun bağlantısı koptu, uzun süre de geri gelemedi. Zoom’dan yapıyorduk biz online görüşmeleri onun Zoom’undan kaynaklı olduğu için galiba kapattık ve Skype’a geçtik. Skype’a geçtiğimizde ses kaydının devamını hem alamadık hem de konu bölündüğü için duygusal boşalım da geçmişti o panikle bilgisayarı düzelteceğim diye normale dönmüştü ve konu aslında kendiliğinden kapandı, daha fazla konuşmak istemedi. Orada bir bağlantı sorunu olmasaydı daha çok ilerleyebileceğimizi düşünüyorum. İlk defa derine inmişti, o an önemliydi...” (K12)

3.1.2. Psikolojik Danışma İlişkisi

Katılımcılar psikolojik danışma ilişkisi teması altında çevrimiçi psikolojik danışmanın yalnızca zorlaştırıcı ($n=4$) yanı olarak “Güvene Dayalı İlişki Kurmada Güçlük” yaşadıklarını belirtmişlerdir. Terapötik ilişkiyi kurmanın çevrimiçi süreçte uzun zaman aldığından ve yüz yüze kendilerini bu konuda daha yetkin bulduklarından söz etmişlerdir. Buna da büyük oranda göz teması kuramıyor olmanın sebep olduğunu belirtmişlerdir. K2 zorlayıcı yaşantısını “ilişki kurmak birazcık daha uzun sürüyor sanki çünkü hani sonuçta ekran karşısındayız belki yüz yüze olduğunda o güven ilişkisini daha iyi kuruyordum” sözleriyle ifade etmiştir.

3.1.3. Psikolojik Danışma Becerileri

Psikolojik danışma ilişkisi temasıyla benzer şekilde katılımcılar çevrimiçi psikolojik danışmada beceri kullanımları hakkında yalnızca zorlaştırıcı deneyimlerinden söz etmişlerdir ($n=9$). Özellikle kullanımda güçlük yaşanan beceriler Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3. Psikolojik Danışma Becerileri

3.1.3.1. Sessizliği Kullanma

Bir katılımcı (K9) sessizliği kullanmayla ilgili “*danışanımın bir katarsis ağlama durumu meydana geldi, aslında duygularımı bir anda dökme gereği hissetti. Orada mesela sessizliği kullanmak istedim ancak sessizliği kullanırken garip bir hisse kapıldım. Yüz yüze olduğunda aslında orada olduğumu hissettirebiliyorum ben ama çevrimiçi olduğunda sanki sessiz kalmak bağlantının kopması gibi veya sanki bağlantıda problem varmış gibi hissettirdi bana. O yüzden sessizliği istediğim gibi kullanamadım*” ifadelerini kullanmıştır.

3.1.3.2. Beden Dilini Gözlemleyememe

Katılımcılar (n=4) danışanların beden dillerini gözlemleyememenin ileri düzey becerileri kullanırken tereddüt yaşamalarına ve danışanla kurulan bağı kuvvetlendirmeye engel olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda bir katılımcı (K2) yaşadığı güçlüğü “*Yüz yüze’de belki yüzleştirmede daha cesaretliydim ama böyle uzak olunca tepkiyi ölçmekte veya anlamakta, bedenini göremediğim için zorlanıyordum ve yüzleştirme yapma konusunda biraz daha geride durduğumu fark etmiştim*” şeklindeki paylaşımıyla ifade etmiştir.

3.1.3.3. Empatik Tepki Vermede Güçlük

Katılımcılar (n=3) danışanlara onları anladıklarını, yanında olduklarını, yakından ilgilendiklerini sözel ve sözel olmayan davranışlarla ifade etmenin ve empatik tepki verebilmenin güçlüğünden söz etmişlerdir. Bu konuda K3 “*aynı düzlemde değil gibi hissettiğim zamanlar oldu. İletişimde arada farklı yapay bir şeyin olduğunu hissettiğim. Duygularını anlamak, duygularımı anlatmak, düşüncelerimi anlatmakta sanki zorlandım hatta böyle yabancı biriyle tanışırsın da yüksek sesle konuşursun ya seni anlayacak gibi düşünürsün ve yüksek sesle konuşma ihtiyacı hissettiğim zamanlar oldu...*” ifadeleriyle yaşadığı zorluğu tanımlamıştır.

3.1.3.4. Dikkati Vermede Güçlük

Beceri kullanımında güçlük teması içerisinde danışana dikkati vermede güçlük yaşandığına ilişkin görüş de yer almaktadır (n=1). Süreçte dikkati toparlayabilmenin yüz yüze göre daha güç olduğu ifade edilmiştir.

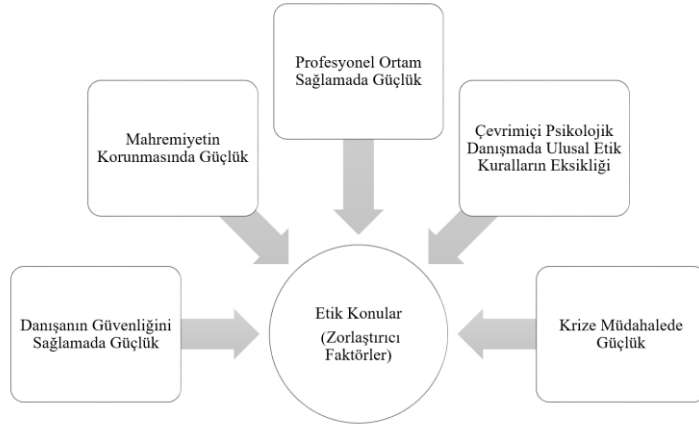
3.1.4. Psikolojik Danışmada Müdahaleler

Katılımcılar (n=5) çevrimiçi psikolojik danışma sürecinde müdahalelerinin kullanımı konusunda kolaylaştırıcı deneyimleri olarak “*Teknikleri Çevrimiçi Ortama Uyarlayabilmek*”ten (n=3) söz ederken; zorlaştırıcı deneyimlerinden bahseden bir katılımcı ise “*Tekniklerin Çevrimiçi Kullanımında Güçlük*” yaşanabildiğinin (n=1) altını çizmiştir. “*Duyguları Yönetmede Güçlük*” de (n=1) belirtilen bir diğer zorlaştırıcı faktör olmuştur. Örneğin bir katılımcı (K7) “*etkinlik olarak BDT ya da görsel olarak kullanabileceğimiz iyilik hali şeması gibi şeyleri kullanırken daha avantajlı olduğumu düşünüyorum. Çünkü yüz yüzeken birlikte doldurmaktansa ekrana onu yansıtmış bir şekilde sürekli gözünün önünde durması ve üstünden konuşarak birlikte bence daha yararlı oldu, yüz yüze olmaya göre bunun bir dezavantaj olabileceğini düşünmüştüm başlangıçta ama bence bu bir avantajdı*” şeklinde yaşantılarını paylaşmıştır. Aynı zamanda, boş sandalye gibi yaşantısal tekniklerin çevrimiçi ortamlarda kullanımının işlevsel olamayacağına ilişkin görüşleri nedeniyle uygulamadan vazgeçen katılımcıların olduğu görülmektedir.

3.1.5. Etik Konular

Katılımcıların (n=7) etik konularla ilgili deneyimlerinde zorlaştırıcı yönlerin öne çıktığı görülmüştür (Şekil 4).

Şekil 4. Etik Konular

3.1.5.1. Danışanın Güvenliğini Sağlamada Güçlük

Katılımcılar, özellikle danışanın problemi, birlikte yaşadığı kişilerle ilgili olduğunda oturumlardaki paylaşımlarının evdeki diğer kişiler tarafından duyulmasının danışanın güvenliğini tehdit edebildiğini belirtmişlerdir ($n=1$).

3.1.5.2. Mahremiyetin Korunmasında Güçlük

Oturumlar esnasında görüşme yapılan ortamlarda süreci bölecek biçimde diğer kişilerin müdahalelerinin olduğu, kapıların dinlendiği durumlar nedeniyle gizliliği korumanın bir sorun olarak karşılına çıktığı belirtilmiştir ($n=2$). Bir katılımcı (K9) “*çocuklu danışanlarımda birkaç kere meydana geldi. Çocuğun mesela odaya girmesi, annesinin yanına gitmeye çalışması ve orada danışanın konsantrasyonunun bozulması... Orada çocuğunu tekrar teslim ediyor bakıcısına ya da işte babasına*” şeklinde bir ifade ile yaşantısını paylaşmıştır.

3.1.5.3. Profesyonel Ortam Sağlamada Güçlük

Danışanların oturum esnasında sürecin akışını engelleyecek biçimde yeme, içme davranışları, çocuk sahibi danışanların çocuklarının odaya girişlerine engel olamamaları nedeniyle oturuma beraber devam etmelerinin süreçte profesyonelliği sağlama konusunda zorlayıcı olması katılımcıların ($n=2$) paylaşımları arasında yer almaktadır.

3.1.5.4. Çevrimiçi Psikolojik Danışmada Ulusal Etik Kuralların Eksikliği

Bir katılımcı (K2) çevrimiçi psikolojik danışma hakkında kaynakları incelese de süreçte etiğe uygun davranıp davranmadığı konusunda güçlük yaşadığını belirtmiş, çevrimiçi psikolojik danışmada ulusal etik kuralların eksikliğine vurgu yapmıştır.

3.1.5.5. Krize Müdahalede Güçlük

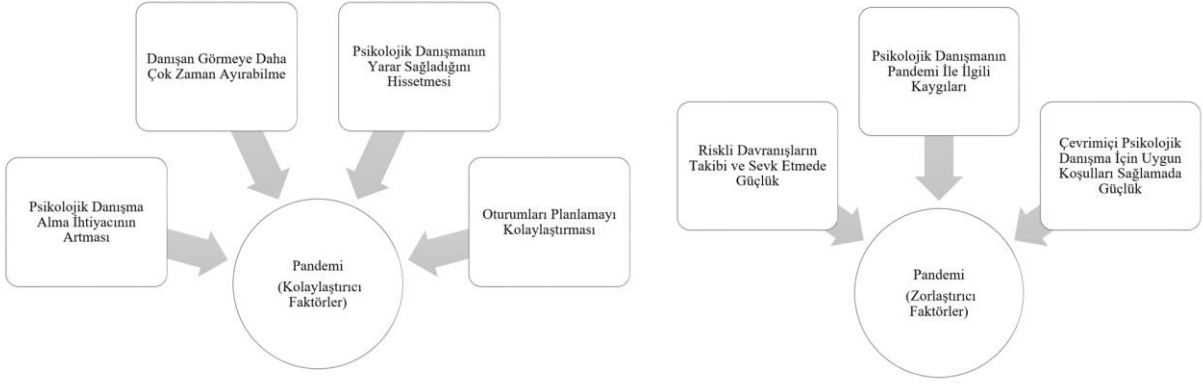
K2, ($n=1$) çevrimiçi psikolojik danışmada ulusal etik kuralların eksikliği ile birlikte, krize müdahalede güçlük yaşadığını şöyle ifade etmiştir:

“*Biraz hassas konularda çalıştığımız danışanım vardı mesela ağlama krizine girecek veya bir şey olacak diye endişelendiğimi hatırlıyorum çünkü yüz yüze olsak müdahale edebileceğim ama uzakta ve hiç tanımiyorum hiç yüz yüze görmemişim nerede bilmiyorum, bu beni endişelendirmişti. Bir yandan psikiyatriste yönlendirmem gerekir diye bilgiler de dolanıyor ortada. Online psikolojik danışmayla ilgili zaten etik kitapçığımızda hiçbir şey yok. Dolayısıyla hiçbir şey olmadığında etik ikilemlerde karar vermek, bunları yaparken danışanın iyiliğini düşünmek... bunlar beni yordu.*” (K2)

3.1.6. Pandemi

Katılımcıların pandemi sürecinde ilk kez çevrimiçi psikolojik danışmayı denemiş olmalarından dolayı, deneyimleri süreçteki kısıtlamalardan etkilenmiş, katılımcılar deneyimlerini kolaylaştırıcı ($n=9$) ve zorlaştırıcı ($n=6$) biçimde

etkilediğini ifade etmiştir (Şekil 5). Pandemi sürecinde danışanların “Psikolojik Danışma Alma İhtiyaçlarının Artması” nedeniyle psikolojik danışmanlar eğitimleri süresince planladıklarından çok daha fazla danışan görerek, daha fazla uygulama deneyimi elde etmişlerdir ($n=4$). Danışanların yaşadıkları sorunların şiddetinde pandemiyle beraber artış olduğunu, evde kendilerini karantinaya almalarının, içe bakışlarını kuvvetlendirdiğini ve kendileri ile fazla meşgul olan kişilerin yardıma yöneldiklerini gördüklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar, çevrimiçi psikolojik danışmada yüz yüze göre kolaylıkla danışan bulabildiklerini, pandeminin ise bir kolaylaştırıcı olduğunu belirtmişlerdir.

Şekil 5. Pandemi

3.1.6.1. Danışan Görmeye Daha Çok Zaman Ayırabilme

Bir katılımcı ($n=1$) pandemi nedeniyle evden çalışma, oturumlar için zaman yaratmada daha az güçlük yaşama, oturumları yapacakları mekânlara ulaşım ile zaman kaybetmeme ve iş yoğunluklarındaki azalma nedeniyle danışan görmeye daha çok zaman ayırabilme fırsatı bulunduğunu belirtmiştir.

3.1.6.2. Psikolojik Danışmanın Yarar Sağladığını Hissetmesi

Katılımcılar ($n=3$) pandemide, küresel sağlık krizinin etkilerini azaltmaya destek olma ve yarar sağlama duygusuyla motivasyonlarının arttığını belirtmişlerdir. Bir katılımcı bunu “Evde olmak bazen benim kendimi bazı işlerime veremememe sebep olabiliyor. Evde boş oturmak ve sanki bir işe yaramıyormuş gibi hissetmek ama bu süreçte zorunlu bir şekilde evde kalmamız gerekiyordu. Sokağa çıkma yasağının olduğu günlerden tut da pek çok anlamda. Bu dersle beraber hani işe yaradığımı hissettiğim çok an oldu, hem kendim beslendim hem de başkalarına da dokunduğumu hissettim” (K3) şeklinde ifade etmiştir.

3.1.6.3. Oturumları Planlamayı Kolaylaştırması

Karantina sürecinde psikolojik danışman ve danışanların daha geniş zamana sahip olmaları sayesinde de çevrimiçi psikolojik danışma oturumlarının planlanmasının kolaylaştığı görülmektedir ($n=1$).

3.1.6.4. Riskli Davranışların Takibi ve Sevk Etmede Güçlük

Bir katılımcı ($n=1$) pandemide acil durumlarda yüz yüze profesyonel yardım hizmetlerine erişim konusunda yaşanan sıkıntıyla ilgili deneyimlerini şöyle paylaşmıştır: “Psikiyatriste yönlendirdiğim danışanımın beni zorladığını hatırlıyorum. Çünkü intihar riski vardı, intihardan bahsediyordu ve daha önce hiç tanımadığım biri o yüzden bayağı endişelenmişim ve ailesiyle de yaşadığı için sürekli uygun zamanlarda görüşemiyordu, dışarı çıkması gerekiyordu. Çalıştığı, oturduğu yer şehirden uzak, hastanelerden uzak ki hastanelerde de pandemi sıkıntısı vardı yani onu yönlendirmek ondan sonra takibini yapmak beni çok zorlamıştı.” (K2)

3.1.6.5. Psikolojik Danışmanların Pandemi İle İlgili Kaygıları

Katılımcılar ($n=2$) kendilerinin de Covid-19’a yakalanma ile ilgili kaygılar yaşadıklarını, evden dışarıya çıkamamaktan dolayı bunaldıklarını ve kendilerini rahatlatmak için oturumlara bu duygularını

yanıtsma ve dolayısıyla danışanlarına yararlı olamamakla ilgili kaygılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin bir katılımcını ifadesi şöyledir:

“Benim iyi olmadan psikolojik danışmaya oturumlara başladığım çok olmuştur. Danışana hiçbir şekilde belli etmedim ama psikolojik olarak beni çok zorladı bu süreç. Bunun da etkisinin pandemi olduğunu düşünüyorum. Ekstra online olarak yürütsem belki bu kadar şey olmazdı o zamanlarda rahatça yürüyüşe çıksam, arkadaşlarımla görüşüyor olsam ama online danışma yürütsem böyle kötü olmazdı belki ama ekstra evde de kaldığım, bunaldığım için bir de evden danışma yürütmeye çalışıp bir de başkalarının sıkıntılarıyla ilgilenmeye çalışmak beni yordu.” (K8)

3.1.6.6. Çevrimiçi Psikolojik Danışma İçin Uygun Koşulları Sağlamada Güçlük

Karantina sürecinde danışanların buldukları ev ortamlarının, çevrimiçi psikolojik danışmadan yararlanmak için uygun olmaması ve buna çözüm bulmada güçlük yaşamaları katılımcılar (n=3) tarafından zorlaştırıcı olarak dile getirilmiştir. Bir katılımcı deneyimini şu şekilde paylaşmıştır:

“Pandemi dolayısıyla evine dönmek zorunda olan üniversite öğrencisi genç kadınlarda özellikle ailesi tarafından güçlükleri olan kişilerin ailesinin evinde danışma yapıyor olması benim için de danışanım için de engellerden bir tanesiydi. Çünkü danışanımın sesinin duyulması ailesiyle ilgili bahsettiklerinin ya da kendisi ile ilgili gündeme getirdiği herhangi bir şeyin duyulabiliyor olması riski vardı. Dolayısıyla sürekli olarak evde birisinin olmadığı zamanı kollamak ve ona göre danışma saatlerini ayarlamak durumunda kaldık. Yani şu an onlarla ilgili konuşacağım ve evde onların olmaması gerekiyor...” (K5)

3.2. Çevrimiçi Süpervizyon Süreci

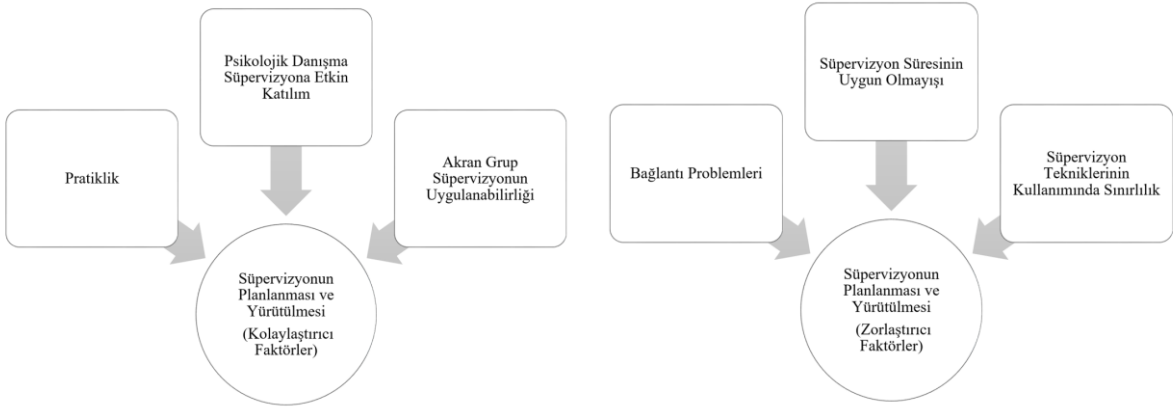
Katılımcıların ilk çevrimiçi süpervizyon deneyimleri, süpervizyonun planlanması ve yürütülmesi, süpervizyon ilişkisi ve pandemi sürecine özgü durumlara (Şekil 1) ilişkin kritik olaylar altında kategorilendirilmiş, çevrimiçi süpervizyon ile ilgili toplam üç tema, 13 kategori içerisinde 14 kolaylaştırıcı, 11 zorlaştırıcı olmak üzere toplam 25 kritik olay elde edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Çevrimiçi Süpervizyon Süreci

Temalar	Kolaylaştırıcı Faktörler (K)	n	Zorlaştırıcı Faktörler (Z)	n	Toplam
Süpervizyonun Planlanması ve Yürütülmesi	1.Pratiklik	6	1.Bağlantı Problemleri	3	K:8 Z:9
	2.Psikolojik Danışma	1	2.Süpervizyon Süresinin Uygun Olmayışı	4	
	3.Akran Grup Süpervizyonuna Etkin Katılım	1	3.Süpervizyon Tekniklerinin Kullanımında Sınırlılık	2	
Süpervizyon İlişkisi	4.Süpervizörün Tarzı	2	4.Süpervizörün Müdahaleleri Etkili	1	K:3 Z:1
	5.Süpervizörün Ulaşılabilirliği	1	Kullanamayışı	1	
Pandemi	6.Süpervizyon Oturumuna Katılımı Kolaylaştırması	1			K:3 Z:1
	7.Süpervizyon Oturumunu Planlamayı Kolaylaştırması	1	5.Süpervizörün Yeterince Zaman Ayıramaması	1	
	8.Psikolojik Danışmanın Kaygılarını Azaltması	1			

3.2.1. Süpervizyonun Planlanması ve Yürütülmesi

Katılımcılar süpervizyonun planlanması ve yürütülmesi teması altında çevrimiçi süpervizyonun kolaylaştırıcı (n=8) ve zorlaştırıcı (n=9) yönlerini ifade etmişlerdir (Şekil 6).

Şekil 6. Süpervizyonun Planlanması ve Yürütülmesi

3.2.1.1. Pratiklik

Katılımcıların yarısı ($n=6$) süpervizyon zamanlarını ayarlayabilme, süpervizyon buluşmalarına katılım için şehiriçi veya şehirlerarası ulaşım güçlüğü çekmeme, süpervizyon oturumlarına uzun süreler katılabilmeyi sağlama ve daha farklı vakalara hâkim olabileme imkânı sağlaması açısından zaman ve mekânsal pratikliği vurgulamıştır. Örneğin bir katılımcının (K5) deneyimi şöyledir: “*Ders kapsamında yaptığımız süpervizyon için Ankara’ya gitmem gerekecekti ve belki de yol gideceğim için on saat aktif olarak katılamayacaktım. Dolayısıyla bu zamanı kullanmak konusunda bana yaratmış olduğu pratiklik ekonomik sonuna kadar katılabilmemi sağladı. Ayrıca zaman kısıtlaması olmadan daha uzun süre danışan konuşma özgürlüğümüz oldu. Bu şekilde olduğu zaman hepimiz yemek de dâhil bilgisayarın başında bu işimizi giderebilmiş olduk.*”

3.2.1.2. Psikolojik Danışma Süpervizyonuna Aktif Katılım

Bu konudaki deneyimlerinden söz eden katılımcı ($n=1$), süpervizyon sürecinde teknolojiye ve kaynaklara erişiminin kolay olmasının eş zamanlı olarak araştırma yapmayı, sürece etkin katkı getirmeyi kolaylaştırdığını belirtmiştir.

3.2.1.3. Akran Grup Süpervizyonunun Uygulanabilirliği

Bir katılımcıya göre ($n=1$) yapılandırılmış akran grup süpervizyonu yönteminin kullanılması çevrimiçi süpervizyon sürecinde yapılandırılmış rol dağıtımları sayesinde grupla süpervizyon deneyimini güçlendirmiştir. Bu deneyimi şu şekilde aktarmıştır: “*Aslında bence çok güzel bir yöntem yüz yüze de çok iyiydi. Online’da belki daha karışık gidebilirdik ama roller sayesinde bence daha iyi ilerleyebildik. Mesela psikolojik danışman rolünü size verdik diyelim. Siz kendi rolünüz hakkında düşünüp konuştunuz daha sonra ben de konuşabilirim hani söz alıp bu konuda benim de fikrim varsa o yönden hani herkesin roller hakkında söz etme hakkı da vardı...*” (K12)

3.2.1.4. Bağlantı Problemleri

Katılımcılar ($n=3$) bağlantı problemleri sebebiyle, seslerin karışması durumunun zaman zaman süpervizyonda konuşulanların anlaşılmasına ve verim alınamamasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Bir katılımcı (K12) “*15 kişi aynı anda bağlantılıyor sınıfta mesela söz alıp konuşmak daha rahat oluyor birbirimizi görüyoruz ya da birinin konuşma hareketini algıladığınız zaman siz geri duruyorsunuz ama online bir grupta süpervizyon deneyimi olduğu zaman bazılarının görüntüsü yoktu interneti fazla olmadığı için. Herkes birbirinin üstüne konuşuyor gibi, kimin ne dediğini çok net algılayamadım. Onlardan gelen bildirimleri aslında not almak istedim çok fazla alamadım. En fazla hocayı dinleyip onun dediklerini not alıp kaydedebildim. Bu konuda süpervizyonda iletişim kopuklukları çok oldu*” şeklinde deneyimini ifade etmiştir.

3.2.1.5. Süpervizyon Sürelerinin Uygun Olmaması

Sürelerin uygunsuzluğu konusunda katılımcıların görüşlerinin ikiye ayrıldığı görülmektedir ($n=4$). Bazı katılımcılar sürelerin yetersiz kalmasından kaynaklı olarak kendi oturumlarına ilişkin yeterli düzeyde süpervizyon alamadıklarını, süpervizörleri tarafından değerlendirilemediklerini ve kendi duygularını ifade etme fırsatı yakalayamadıklarını ifade

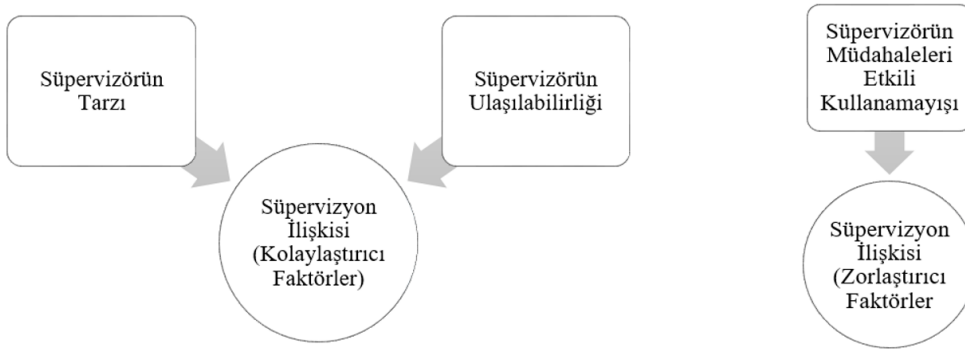
ederken; bazı katılımcılarsa sürelerin uzun olmasından ve fazla vaka takip ediyor olmaktan kaynaklı olarak yorgunluk ve kişisel ihtiyaçlarını gidermede güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sürelerin kısa olduğunu söyleyen bir katılımcı (K1) “Her danışma oturumunun hem süpervizörün hem arkadaşlarının gözünde değerlendirilmesini çok isterdim gerçekten. Kendi kendime süpervizörlük yaptım... absürt ama biraz böyle geçti...” şeklinde yaşantısını aktarırken; sürelerin uzunluğundan dolayı güçlük yaşadığını söyleyen bir katılımcıysa (K3) “sürenin uzun olduğu zamanlar oldu. Öğlen başlayıp 11-12’ye kadar sürdüğü zamanlar oldu. Bazen dinlemekte yoruldum çünkü ağır gelen bir tarafı da olabiliyor. Fazlaca danışan ve hikaye dinliyoruz orada” cümleleri ile kendini ifade etmiştir.

3.2.1.6. Süpervizyon Tekniklerinin Kullanımında Sınırlılık

Katılımcılar çevrimiçi süpervizyonda farklı teknik ve yöntemlerin kullanılmamış olmasının eksikliğini yaşadıklarını görüntü ve ses kaydı üzerinden geri bildirim almayı arzu ettiklerini, süpervizörleri ile bireysel görüşebilmeyi, yaşantılarını derinlemesine paylaşabilmeyi istediklerini ancak buna fırsat bulamadıklarını ifade etmişlerdir (n=2).

3.2.2. Süpervizyon İlişkisi

Katılımcılar süpervizyon ilişkisi teması altında ilişkinin kolaylaştırıcı (n=3) ve zorlaştırıcı (n=1) yönlerini ifade etmişlerdir (Şekil 7).

Şekil 7. Süpervizyon İlişkisi

3.2.2.1. Süpervizörün Tarzı

Katılımcılar (n=2) çevrimiçi süpervizyon sürecinde süpervizörlerinin cesaretlendirici, destekleyici, keşfettirici tarzlarının, kendileri ile yakın ilişki içerisinde olmalarının, süreç takibi yapmalarının kolaylaştırıcı olduğunu belirtmişlerdir. Bir katılımcı (K7) “Süpervizörüm çok yardımcı oldu, bunun herkes için yeni bir deneyim olduğunu ve bu nedenle denemeye değer olabileceğini ve bize güvendiğini söyleyince daha rahat hissettim. Süpervizörüm hem bizim duygusal sorunlarımızı destekledi, pandemi dönemiyle ilgili sorunlarımızı tabii. Hem becerilerimizin yeterli olduğunu ilgili hem de içerikle ilgili her danışanla ilgili bize yol gösterdi ve bu tamamen oturumun içeriğini belirlemek gibi değil de yol göstermek...” şeklindeki ifadeleri ile süpervizörünün tarzının kolaylaştırıcılığından söz etmiştir.

3.2.2.2. Süpervizörün Ulaşılabilirliği

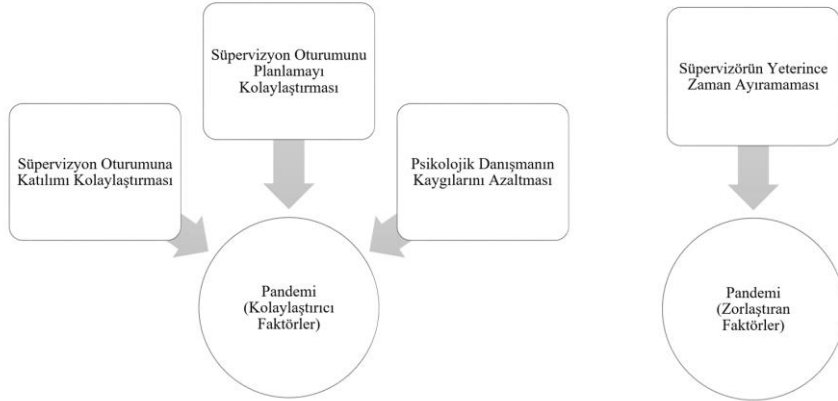
Bir katılımcı ihtiyaç duyduğunda süpervizöre ulaşabilmenin süpervizyon süreci için ilişkilerini kolaylaştıran kritik bir öge olduğunu ifade etmiştir.

3.2.2.3. Süpervizörün Müdahaleleri Etkin Kullanamayışı

Süpervizörün ilişkiyi etkileyen dinamikleri ele almada sınırlı kalışının eksiklik yarattığını ifade eden (n=1) bir katılımcı (K10) “Yüz yüze konuşsaydık transferans açısından da benim ne hissettiğim açısından da danışmalar sırasında sanırım daha etkili olurdu. Çünkü telefonda çok fazla üzerine gelinmiyor aslında daha kolay geçiştirebiliyorsun konuyu ama yüz yüze olsaydık sanırım hocam daha net anlardı diye düşünüyorum. İki tarafta da bir iletişim, anlama sıkıntısı oluyor diyebilirim açıkçası” şeklinde deneyimini ifade etmiştir.

3.2.3. Pandemi

Pandemi sürecinde çevrimiçi süpervizyonu zorlaştıran ($n=1$) ve kolaylaştıran ($n=3$) faktörler kategorileri ile birlikte sunulmuştur (Şekil 8).

Şekil 8. Pandemi

3.2.3.1. Süpervizyon Oturumlarına Katılımı Kolaylaştırması

Özellikle çalışan kişilerin karantina sürecinde esnek çalışmaya geçişle birlikte çalışmalarına evden devam edebilmeleri ile birlikte oturumlara katılımları mümkün olabilmiştir ($n=1$). Bu sayede tüm süpervizyon oturumlarını takip edebilme fırsatı elde edilebildiği görülmektedir.

3.2.3.2. Süpervizyon Oturumunu Planlamayı Kolaylaştırması

Okulda uygun zaman ve mekân yaratmada güçlük yaşamak yerine, pandemi sürecinde çevrimiçi süpervizyon oturumlarını planlamanın daha esnek zamanlarda yapılabildiği vurgulanmıştır ($n=1$).

3.2.3.3. Psikolojik Danışmanın Kaygılarını Azaltması

Bir katılımcı (K3) “pandeminin ilk başladığı dönemlerde dışarı çıkmakla ilgili kaygılarım benim de vardı. Bu ders yüz yüze olarak devam etme gibi bir zorunluluk olsaydı gitmeyebilirdim sanki, sağlık açısından da böyle bir süreçte bunun yaşanmış olması benim gerçekten kaygılarımı azaltan bir sürece denk geldi” şeklinde bu kategoriyi örneklendirmektedir.

3.2.3.4. Süpervizörün Yeterince Zaman Ayıramaması

Süpervizörlerinin uzaktan eğitim ile birlikte akademik sorumluluklarının arttığını ve bu nedenle daha fazla iş yüküne sahip olduğunu ve süpervizörün yeterince zaman ayıramadığı belirtilmiştir ($n=1$). Bir katılımcı (K1) “Günlük ders sorumluluklarınız var hem bunları veriyorsunuz hem evde bazı sorumluluklarınız var hem kendi akademik çalışmalarınızla ilgili sorumluluklarınız var hem de danışmaya ilişkin sorumluluklar olunca belki hocalar üzerindeki yük çoğaldı. O yüzden pandemi sürecinin buna oldukça olumsuz bir etkisi var” şeklinde ifade etmiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

Katılımcıların çevrimiçi psikolojik danışmada kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı olarak tanımladıkları kritik olaylar, psikolojik danışma oturumlarının planlanması ve yürütülmesi, psikolojik danışma ilişkisi, psikolojik danışma becerileri, psikolojik danışma müdahaleleri, etik konular ve pandemi temaları altında toplanmıştır. Bulgularla benzer olarak, literatürde çevrimiçi psikolojik danışmanın, ulaşılabilirlik, daha fazla erişilebilirlik ve esneklik sunduğu ve daha az maliyetli olduğu (Andersson, 2010; Chester ve Glass, 2006; Donat Bacıoğlu ve Onat Kocacıyık, 2019; Glasheen ve Campbell 2009; Mishna, Bogo, Sawyer, 2015; Teh, Hechanova, Garabiles ve Alianan 2014; Zeren ve Bulut, 2018) vurgulanmaktadır. Özellikle, coğrafi konum, zaman eksikliği, hastalık, engellilik, birine bakım verdiği için evden ayrılamama, bulunduğu yerde profesyonel hizmet alamama veya ulaşım sorunları gibi nedenlerle psikolojik

yardım hizmetlerine erişemeyen (Chester ve Glass, 2006; Maples ve Han, 2008; Mallen, Vogel ve Rochlen, 2005; Oravec 2000; Zeren, 2020) danışanlar için fırsat sağlaması önemli bulunmaktadır.

Aynı pratikliğe psikolojik danışmanlar da değinmiş, kişisel konfor alanında psikolojik danışma yapabilmeyi kolaylaştırıcı bir faktör olarak aktarmışlardır. Psikolojik danışma yapabilmek için mekân ayarlamak durumunda kalmadan, bu düzenlemenin gerektirdiği zaman, enerjiyi ve hatta parayı kullanmadan süreci yürütebilmişlerdir. Aynı zamanda istedikleri zaman, istedikleri yerden bağlanabilmeleri de psikolojik danışma oturumlarını planlamada bir esneklik sunmuştur (Zeren ve Bulut, 2018). Çevrimiçi psikolojik danışma oturumlarını yürütürken oturum planlarını takip etmek, görüşme sırasında notlardan yararlanabilmek de kolaylaştırıcı bulunmuştur. Andersson (2010) özellikle psikolojik danışmayı yazılı iletişimle yürüttüklerinde, psikolojik danışmanların hemen cevap verme zorunluluğunun olmamasını ve bu sayede bilgisi olmadığı konularda daha fazla araştırma yapacak zaman fırsatı yaratmasını çevrimiçi psikolojik danışmanın avantajları olarak ifade etmektedir. Danışanlarla ilgili notların çevrimiçi platformlarda tutulabilmesi, aktif olarak psikolojik danışmada kullanılabilmesi kolaylaştırıcı görünmektedir.

Çevrimiçi psikolojik danışma sürecinin yürütülmesinde zorlaştırıcı faktör olarak ise bağlantı problemleri belirtilmiştir. Teknolojik engeller, kontrol etmesi daha güç olması yönüyle çevrimiçi psikolojik danışmanın en önemli dezavantajları arasındadır (Zeren, 2020). Donat Bacıoğlu ve Onat Kocabıyık (2019) da araştırmalarında teknolojiyle ilişkili olarak görüntü-ses kalitesi, şarjın bitmesi ve bağlantı problemleri yaşandığını belirtmiştir. Psikolojik danışmanların bağlantı problemleri karşısında alabileceği önlemler, yazılım, uygulama ve virüs programlarını güncelleme, teknolojiyi kullanma becerilerini artırma, danışanla olası aksaklıklarda nasıl bir yol izleyeceklerini belirleme şeklindedir (Zeren, 2020). İlk oturumda, aksaklıklar durumunda izlenecek prosedür belirlenmeli, danışanla hemfikir olunmalıdır. Örneğin “psikolojik danışman, beş dakika bekleyecek ve ardından danışanın telefonundan arayacak ve danışan cevap vermezse bir sesli mesaj bırakacaktır” şeklinde bir prosedür önerilebilir (Haberstroh, Parr, Bradley, Morgan-Fleming ve Gee, 2008; Rummell ve Joyce, 2010).

Katılımcılar ayrıca, çevrimiçi psikolojik danışmada psikolojik danışma ilişkisinin kurulmasını zorlaştırıcı bulmuştur. Danışanla güven ilişkisini kurmanın zorlukları çevrimiçi psikolojik danışmanın dezavantajları arasında öne çıkmaktadır (Donat Bacıoğlu ve Onat Kocabıyık, 2019; Zeren 2014). Ancak çevrimiçi psikolojik danışmada danışanla kurulan terapötik ilişkiye dair farklı araştırma sonuçları bulunmaktadır. Mishna ve diğerleri (2015), e-posta aracılığıyla yürütülen psikolojik danışmada, çok kişisel olan bazı şeyleri yazmanın daha kolay olmasının terapötik ilişkiyi geliştirmeye yardımcı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Lewis, Coursol ve Wahl’ın (2003) araştırma bulguları ise ilişkinin derinleşemediğini, hem duygusal hem de fiziksel olarak uzak hissedildiğini göstermektedir. Zeren (2017) ise araştırmasında yüz yüze psikolojik danışma ile karşılaştırıldığında, çevrimiçinde, hedeflere ulaşmada işbirliği kurmada ve sözel olmayan ipuçlarının olmaması nedeniyle birbirlerini anlama ile ilgili bazı zorluklar deneyimlendiğini ortaya koymuştur. Terapötik ilişkinin kurulmasında en önemli unsurlar, psikolojik danışmanların psikolojik danışma becerilerini etkili kullanmasıdır. Katılımcılar da becerilerin yeterince kullanılmamasına ilişkin zorlaştırıcı faktörlere değinmişlerdir. Literatürde de duyguları aktarmada güçlük yaşama, sözel olmayan davranışları yeterince gözlemlememe (Donat Bacıoğlu ve Onat Kocabıyık, 2019; Lewis vd., 2003; McAdams ve Wyatt 2010; Mishna vd., 2015), bu eksiklikten dolayı danışanla empati kuramama (Suler, 2000), yanlış anlaşılmanın yaşanması (Manhal-Baugus, 2001) gibi zorluklar belirtilmektedir. Cui, Liu, Lei ve Tan’ın (2010) araştırmasında, çevrimiçi ve yüz yüze çalışan grupların empati, saygı ve derin ilişki kurmada anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan içtenliğin çevrimiçi uygulamalar yürüten grupta daha düşük olduğu görülmüştür. Bir diğer araştırmada, çevrimiçi terapötik görüşmelerin sığ, yüzeysel olabileceği yönündeki yaygın eleştirinin tersine, danışanların duygularını ortaya çıkaran derin, akıcı konuşmaların etkili olduğunu ortaya koyulmuştur (Barak ve Bloch, 2006). Dolayısıyla tek başına çevrimiçi veya yüz yüze psikolojik danışma yürütüyor olmak, psikolojik danışma ilişkisinde belirleyici görünmemektedir. Araştırmanın bulguları, psikolojik danışmanın, öncelikle danışanla kurulan ilişkiyi etkileyen, etkili psikolojik yardım sunmanın temelini oluşturan söz konusu becerileri etkili kullanabilmesi için çevrimiçi psikolojik danışma yeterliliklerini artırmasının gerekli olduğunu düşündürmektedir. Örneğin, psikolojik danışmanlar empatiyi danışana nasıl iletildiğini değerlendirerek çevrimiçi çalışmalarını gözden geçirebilir (Haberstroh, 2009). Bu değerlendirmenin yapılacağı en güvenli ortamın da süpervizyon olduğu düşünülmektedir. Psikolojik danışmanların, danışana empatik tepki verme becerilerini güçlendirmek ve beden dili ve sözel olmayan mesajlarını gözlemlememenin yarattığı eksiklikleri gidermek üzerine çalışması gerektiği anlaşılmaktadır.

Psikolojik danışma müdahalelerine ilişkin kritik olaylar ise tekniklerin çevrimiçi ortama uyarlanması ve uyarlanamaması, duygusal müdahalelerin yürütülmesinde güçlük yaşanması şeklindedir. Zeren ve Bulut (2018) boş sandalye gibi tekniklerinin yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışmada kullanımlarının farklılaşabileceğini, bu konuda psikolojik danışmanın bilgi sahibi olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada, psikolojik danışmanın ve süpervizörün, danışanın ihtiyacını gözeterek farklı alternatif tepkileri seçmesi ya da çevrimiçi ortama uyarlama konusunda hazırlıklı olması gerekmektedir. Bu, hem etkili bir yardım sunmak için, hem de danışana zarar vermemek adına önemli görülmektedir. Bu konuda süpervizörlerin süpervizyonda, psikolojik danışmanla, kullanmayı planladığı

tekniki nasıl uygulamayı düşündüğünü tartışarak ya da tıpkı yüz yüze süpervizyondaki gibi çevrimiçi rol oynamalar yaparak psikolojik danışmanları desteklemesi önerilebilir.

Katılımcıların belirttiği kritik olaylar arasında diğer ana tema etik konulardır. İnternet üzerinden ruh sağlığı hizmeti sunmanın belki de en zor konuları yasalar ve etikdir (Baker ve Ray, 2011). Gizlilik ve mahremiyetin korunmasında güçlük yaşanması (Erdem, Buyruk Genç ve Demirci, 2020; Lewis vd., 2003; Mallen vd., 2015; Maples ve Han, 2008; McAdams ve Wyatt 2010); krize müdahale konusunda yetersiz kalınması (Lewis vd., 2003), çevrimiçi uygulamalara ilişkin etik yükümlülüklerde yeterince fikir birliğine varılamamış olması, psikolojik danışman eğitiminde çevrimiçi uygulama ve süpervizyon etığının belirsizliği (Finn ve Barak, 2010) çevrimiçi psikolojik danışmada karşılaşılan, bu araştırmada da katılımcıların vurguladığı etik problemler arasındadır.

Psikolojik danışmaya uygun ortam yaratma sorumluluğu psikolojik danışmandadır. Çevrimiçi psikolojik danışmanın nasıl yürütüleceğine (eş zamanlı mesajlaşma, e-posta yoluyla, video konferans vb.) dair ortamın düzenlenmesinde belirleyicidir (Erus ve Zeren, 2020). Katılımcıların tümü, görüntülü konuşma imkânı sunan video konferans yolunu kullanmıştır. Bu durumda psikolojik danışmanların, tıpkı yüz yüze psikolojik danışmadaki gibi hazırlanması beklenmektedir. Ekranında yüz ifadesinin net görünmesi, arka plandaki eşyaların düzenlenmesi veya kaldırılması, teknolojik alt yapının (mikrofon, kamera ya da kullanılan programın güncel olması vb.) kontrol edilmesi, ses yalıtımı olan, yalnız olabileceği bir yer seçilmesi, dışarıdan beklenmedik müdahalelerin gerçekleşmesine izin vermeyecek şekilde ortamın düzenlenmesi gerekmektedir (Erus ve Zeren, 2020). Bu konularda sorun yaşanması, tüm bu önlemleri almaya ilişkin yeterince hazırlıklı olmamalarından, bilgi eksikliğinden, süpervizörden yeterince destek alamamaktan kaynaklanmış olabilir.

Alınabilecek diğer bir önlem ise danışanı bilgilendirmedir. Psikolojik danışma sürecinde danışanın bilgi edinme ihtiyacını karşılayan bilgilendirilmiş onam formu, çevrimiçi süreçlerle ilgili riskleri, koşulları ve acil durumlarda neler yapılacağını danışana aktarmakta etkili bir araçtır. Çevrimiçi uygulamalar başlamadan önce gizlilik ve mahremiyetin sağlanması ile ilgili alınabilecek önlemleri tartışması, danışanların sözlü ve yazılı onamalarının alınması gerekmektedir (Erdem vd., 2020). Ancak yine de internet üzerinde gizliliğin garanti edilemeyeceği bilgisi danışanla paylaşılmalıdır (ACA, 2014). Gerekli durumlarda müdahale edebilme ve bildirme yükümlülüğünü yerine getirebilme adına plan oluşturmalı, psikolojik danışman, danışanın ad-soyad ve açık adresini, acil durumlarda ulaşılabilir bir yakınının bilgilerini bilmelidir (Mallen vd., 2015; Rummell ve Joyce, 2010; Suler, 2000).

Katılımcılar Türkiye’de çevrimiçi psikolojik danışmaya ilişkin etik kuralların eksikliğine değinmiş, olası bir etik ikilemede kaldıklarında ne yapacaklarını bilemediklerini belirtmişlerdir. Bu konuda bilimsel araştırmalar yayınlansa da (Zeren ve Bulut, 2018) etik kılavuzlarda gerekli güncellenmenin yapılmasının oldukça acil bir ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Hem süpervizörlerin hem de psikolojik danışmanların çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonda etik konularla ilgili bilgi sahibi olması, önlemlerin alınmasını kolaylaştıracağı gibi, olası etik problemlerin ortaya çıkması ihtimaline ilişkin kaygıyı ve çaresizlik hissini de azaltacaktır.

Katılımcıların belirttiği kritik olaylarda pandeminin ve beraberinde başlayan karantina süreçlerinin hem danışanlara hem de psikolojik danışmanlara etkilerinin öne çıktığı görülmektedir. Kişilerarası temas ve sosyal aktivitelerin azalması, ekonomik kısıtlamalar ve sosyal problemler nedeniyle insanların yaşam tarzındaki ani değişimler, anksiyete, depresyon, travma sonrası stres, panik atak, obsesif kompulsif bozukluk gibi hastalıklarda ve kronik vakalarda bir artışa yol açmıştır (Kakunje, Mithur ve Kishor, 2020). Karantina süresinin uzaması, bulaşma korkuları, bıkkınlık, engellenmişlik, kaynakların yetersizliği, bilginin yetersizliği, ekonomik kayıplar ve etiketlenme gibi değişkenler temel stres faktörü haline gelmiş (Brooks vd., 2020), enfeksiyon tehdidiyle başa çıkamama, sevdiklerini kaybetme korkusu veya sevdiklerini kaybetmenin üzüntüsü, kaygıyı ve diğer psikolojik problemleri artırmıştır. Aynı zamanda, ikincil travmatizasyon, ailelerinden ayrı kalma gibi durumlar (Bozkurt, Zeybek ve Aşkın, 2020) sağlık çalışanlarının psikolojik yardım alma ihtiyacını artırmıştır. Dolayısıyla bulgularda da görüldüğü üzere, psikolojik yardım almaya ilişkin taleplerde artış olması şartıtcı değildir. Okullarda çalışan psikolojik danışmanlar okulların kapanmasıyla, diğer kurumlarda çalışanlara işe dönüşümlü gitmeleri sebebiyle, daha çok evde kaldıkları için, psikolojik danışma yapabilmeye daha fazla zaman ayırabilmiştir. Bir yanıyla üretken ve aktif yaşamlar pandemi ile kesintiye uğrasa da, evde kaldığı sürede psikolojik danışma yapabilen katılımcılar, başka bir bireye yarar sağlayabilme duygusunu yaşadıklarını da belirtmiştir. Aynı zamanda, çevrimiçi psikolojik danışmanın avantajlarından biri olarak esneklik, planlama kolaylığı, pandemide daha da kolaylaştırıcı olmuştur.

Öte yandan, etik konularda da değinildiği üzere, çevrimiçi psikolojik danışma için uygun profesyonel ortamın sağlanması her zaman mümkün olmamış, danışanın ve psikolojik danışmanın zorunlu olarak evde kalmasından dolayı, zaman zaman yalnız kalabileceği bir ortam yaratmayı ya da beklenmedik müdahalelerin olmasını önlemeyi zorlaştırmıştır. Sağlık kuruluşlarının rutin kontroller için randevuları durdurması, salgının geniş kitlelere ulaşması ile sağlık hizmetlerine ihtiyacın kapasitesinin üstüne çıkma ihtimali ile tüm imkânların Covid-19’a yönlendirilmesini gerektirmesi de psikolojik desteğe ihtiyacı olan kişilerin sağlık hizmetine ulaşmasını engellemiştir (Başar, 2020). Dolayısıyla psikiyatriye yönlendirilmesi gereken danışanın evde kalma zorunluluğu, uygun yönlendirme kaynaklarının yetersizliği zorlaştırıcı bir kritik olay olarak belirtilmiştir.

Katılımcıların çevrimiçi süpervizyonla ilgili belirttikleri kritik olayların süpervizyonun planlanması ve yürütülmesi, süpervizyon ilişkisi ve pandemi ile ilgili olduğu görülmüştür. Araştırma bulguları, çevrimiçi süpervizyonun pratikliğinin öne çıktığını göstermektedir. Literatürde de çevrimiçi süpervizyon, zaman ve seyahat masrafları açısından tasarruf sağlayan bir format olarak görülmektedir (McAdams ve Wyatt 2010; Rousmaniere vd., 2014; Villarreal-Davis, Sartor ve McLean, 2020). Yine bulgularla benzer olarak, çevrimiçi süpervizyonun, süpervizyon oturumlarının planlanmasında zamansal ve mekânsal olarak esneklik sunması, süpervizörlerin süpervizyona ayıracağı zaman seçeneklerini artırması gibi avantajları vurgulanmaktadır (Chapman vd.,2011; Olson vd., 2002; Vaccaro ve Lambie 2007; Villarreal-Davis, vd., 2020).

Süpervizyonun planlanmasını ve yürütülmesini kolaylaştıran unsurlardan bir diğeri ise katılımcıların yapılandırılmış ekran grup süpervizyonunu uygulanabilir bulmasıdır. Bu yöntemde her bir psikolojik danışmana bir rol tanımlanması ve herkesin sıralı olarak geri bildirimlerini aktarmasına zemin hazırlanmasıyla ilişkili olabilir. Video konferans, bireysel ve grup süpervizyonu için etkili bir yol olarak belirtilmesine rağmen (Reese vd., 2009); diğer katılımcılar süpervizyonun grupla yürütülmesinin zorlaştırıcı olduğunu belirtmiştir. Seslerin birbirine karışması, ekran geribildirimi almanın zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Bir araştırmada da kişi sayısının fazla olmasının süpervizyon sürecini olumsuz etkilediği belirtilmiş, katılımcılar danışanları takip etmekte zorlandıklarını ve süpervizyonun uzun sürmesine yol açtığını belirtmişlerdir (Amanvermez vd., 2020). Kişi sayısının fazla olması, kuşkusuz kimin, ne zaman ve nasıl konuşabileceği ile ilgili bir yapılandırmayı gerektirmekte, süpervizörün çevrimiçi platformda grubu yönetmesiyle ilgili yeterliliklerini düşündürmektedir. Literatürde de kişi sayısının az tutulması ve kişilerin seslerinin birbiri üzerine gelmemesi için yapılandırılmış bir formatın psikolojik danışmanlar için kolaylaştırıcı olacağı vurgulanmaktadır (Reese vd., 2009). Aynı zamanda farklı süpervizyon yöntemlerinin çevrimiçinde uygulanabilirliğiyle ilgili çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Çevrimiçi süpervizyonun planlanmasını ve yürütülmesini zorlaştıran faktörlerin başında, tıpkı çevrimiçi psikolojik danışma uygulamalarında olduğu gibi, bağlantı problemlerine değinilmiştir. Yapılan bir araştırmada Skype üzerinden süpervizyon yürütülürken ses kalitesi iyi olsa da bağlantının 5-7 dakikada bir kopmasının, psikolojik danışmanların kendini açmasını ve hassas konuları konuşmaya ilişkin motivasyonlarını olumsuz etkilemiş olabileceği belirtilmiştir. Diğer teknolojik problemler ise seste yankı oluşması; görsellerin arada donması; düşük resim kalitesinden dolayı ince sözel olmayan ipuçlarının kaybı ve video bağlantısının kurulmasında aşırı gecikmeler olarak belirtilmiştir (Reese vd., 2009). Araştırma bulgularıyla da benzer olarak internet bağlantısında yaşanan aksilikler süpervizyonun yürütülmesinde sürekliliği engellemiştir.

Katılımcıların belirttiği kritik olaylardan diğeri, süpervizyonun süresinin fazla kısa veya uzun olmasıdır. CACREP (2016) standartlarında yüz yüze/çevrimiçi ayrımı yapılmaksızın haftalık olarak gerçekleştirilmesi beklenen bireysel, grup veya üçlü süpervizyon süreleri yer almaktadır. Öte yandan Türkiye’de henüz çevrimiçi veya yüz yüze uygulama ve süpervizyona ilişkin standartlar belirlenmiş değildir. Sürenin fazla kısa olması, süpervizyon alan kişinin duygularının yeterince ele alınamamasına ve yeterince faydalanamamasına, fazla uzun sürmesine ve yorucu olmasına neden olmuştur. Amanvermez ve diğerlerinin (2020) araştırmasında da sürenin uzun olmasının yorucu olduğuna, zihin karışıklığı yarattığına değinilmiştir. Öte yandan katılımcılar, süpervizyonun uzun sürmesini yorucu bulsa da, fazlaca uygulama örneği görme şansı bulmayı sağlaması yönüyle memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ancak çevrimiçi süpervizyonun etkili yürütülebilmesi için yapılandırılması, süpervizyon alan kişinin süpervizyon ve öğrenme ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kullanılan çevrimiçi platformun özellikleri ve süpervizyon alan kişilerin ulaşılabilirliği dikkate alınarak süpervizyonun süresinin belirlenmesi önerilmektedir.

Süpervizyon tekniklerinin kullanımında sınırlılık, süpervizyonun yürütülmesinde zorlaştırıcı bir unsur olarak belirtilmiştir. Katılımcıların çoğu, eş zamanlı uygulamalar sağlayan çevrimiçi platformları kullanmalarına rağmen, görüntü kayıtlarının süpervizyonda yeterince kullanılmadığına değinmiştir. Oysaki çevrimiçi veya yüz yüze süpervizyonda, psikolojik danışman adayının performansının doğrudan gözlemlenmesi hem etik bir gereklilik, hem de süpervizörün bir sorumluluğudur (Borders vd., 2014; Kanz, 2001). Nitekim videokonferansla yürütülen süpervizyonda, psikolojik danışmanlar oturum notlarını, ses veya video kayıtlarını kullanarak vakaları sunabilir, grup tartışmaları yapabilir ve rol oynamalara, beceri geliştirme egzersizlerine katılabilirler. Aynı zamanda ekran paylaşımı yoluyla da videolarını veya notlarını süpervizyon grubundaki kişilerle eş zamanlı inceleyebilirler (Rousmaniere vd., 2014). Çevrimiçi platformların çoğu görüntü kaydı almaya da uygundur. Danışanların bilgilendirilmiş onamı alınarak görüntü kayıtlarının incelenmesi mümkün olabileceği gibi, görüntü veya ses kaydının varlığının ve kolay ulaşılabilir olmasının diğer tekniklerin de kullanımına ilişkin yeni bir düzenleme sağlayabileceği düşünülmektedir. Ancak süpervizörlerin, süpervizyon tekniklerinin kullanımıyla ilgili geleneksel eğilimlerini sürdürüldüğü (yalnızca deşifre kullanımı) görülmektedir. Süpervizörlerin çevrimiçi süpervizyonda etkililiği artırmak üzere çeşitli tekniklerden yararlanmaları, bu tekniklerin çevrimiçi platformlarda kullanımı konusundaki yeterliklerini artırması gerekmektedir.

Çevrimiçi süpervizyona ilişkin bulgularda öne çıkan bir diğer tema, süpervizörün sahip olduğu özelliklerin çevrimiçi süpervizyon sürecine etkileridir. Literatürde etkili süpervizyonun temel bir parçası olarak kabul edilen (Falender ve Shafranske, 2004; Ronnestad ve Skovholt, 1993) süpervizyon ilişkisini doğrudan etkileyen süpervizörün tarzı,

destekleyici müdahaleleri ve psikolojik danışmanlarla içten bir ilişki kurması, ihtiyaç duyulduğunda ulaşılabilir olması gibi faktörler, çevrimiçi süpervizyon sürecini kolaylaştırmıştır.

Öte yandan katılımcıların bazıları, süpervizörün çevrimiçi süpervizyonda müdahaleleri etkili kullanmadığını belirtmiştir. Video konferansla yürütülen süpervizyonun da, video konferansın doğası gereği, görsel kısıtlamalar ve süreklilik gösteremeyen ses kalitesi nedeniyle süpervizör ile süpervizyon alan kişi arasındaki saydamlığı ve iletişim derinliğini azalttığı belirtilmektedir (Kanz, 2001). Öte yandan video konferansla yürütülen süpervizyonda süpervizörle kurulan çalışma ittifakının ve süpervizyon memnuniyetinin, yüz yüze süpervizyonla benzer olduğu ortaya konmuştur (Reese vd., 2009). Süpervizörün, bu deneyimin ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Süpervizyon oturumunda, psikolojik danışmanın performansı kadar, kişisel farkındalığını artıracak şekilde duygularının da ele alınması, buna zaman ayrılması süpervizörün sorumluluğundadır.

Katılımcıların çevrimiçi süpervizyon uygulamalarında belirttikleri kritik olaylarda pandeminin etkileri öne çıkmaktadır. Süpervizyon oturumlarının planlanmasını ve psikolojik danışmanların süpervizyon oturumlarına katılmasını kolaylaştırması, özellikle pandemi döneminde çevrimiçi süpervizyonun oldukça kritik bir avantajı olarak görülmektedir. Karantina ve evde kalmanın gerektiği dönemde psikolojik danışmanlar için buldukları şehirlerden ayrılmak durumunda kalmadan süpervizyona katılımları mümkün olmuştur. Ayrıca uzaktan eğitimin yeni deneyimlendiği dönemde süpervizörler için artan işi yükünün arasında süpervizyon oturumlarını planlamada bir esneklik yarattığı da bulgularda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çevrimiçi süpervizyonun avantajları özellikle pandemi döneminde daha da kritik bir katkı olarak görülmektedir. Öte yandan her ne kadar bir esneklik yaratsa da, pandemi ve uzaktan eğitime geçiş sürecinde, süpervizörlerin süpervizyon oturumlarına yeterince zaman ayıramadığı bulgularına da ulaşılmıştır. Bu durum, uzaktan eğitim kapsamında, çevrimiçi süpervizyonu planlama ve yürütme konusunda sistematik, planlı bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir. Her süpervizörün, uzaktan eğitime geçişte benzer hazırbuluşluğa sahip olmaması, aynı zamanda her üniversitenin de gerekli alt yapıyı sunamamış olması bu sonuçları doğurmuş olabilir.

Pandeminin çevrimiçi süpervizyon süreçlerine bir diğer etkisiyse evde kalarak süpervizyon alabilmenin Covid-19'a yakalanma ihtimalini azaltması yönüyle psikolojik danışmanların kaygısını azaltmasıdır. Lisansüstü eğitimde öğrencilerin farklı şehirlerden gelme durumlarının yaygın olduğu düşünüldüğünde, çevrimiçi uygulamalar, kampüse uzaktan gelen öğrenciler için bir avantaj sağlamaktadır (Mishna vd., 2015). Psikolojik yardım hizmeti sunan profesyonellerin de diğer bireyler gibi pandeminin etkilerine eşit derecede maruz kaldıkları ve sıkıntı yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda (Bell, Crabtree, Hall ve Sandage, 2020) bu kolaylaştırıcılık oldukça kritiktir. Çevrimiçi süpervizyonun, hem danışmanların ve psikolojik danışmanların hem de süpervizörlerin sağlığını koruyucu bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak katılımcılar çevrimiçi psikolojik danışma deneyimlerinde pandemiden kaynaklı kaygılarının olmasını zorlaştırıcı olarak ifade etmiştir.

Covid-19, psikolojik yardım almaya ilişkin talebi artırsa da, ruh sağlığı çalışanın kendisi pandeminin etkileriyle başa çıkmakta zorlandığında, danışanın semptomları ve krizleriyle ilgilenmesi daha zor olabilir. Çünkü kriz durumları, bir ruh sağlığı çalışanın daha fazla zamanını, dikkatini ve enerjisini gerektirmektedir (Bell vd., 2020). Psikolojik danışmanın kendi duygudurumu, özbakım ihtiyacı sunduğu psikolojik yardımın etkililiğini belirleyen önemli bir unsurdur. Psikolojik danışmanın iyiliğini gözetmek adına süpervizörlerin bu zorlanmalarının dikkatle izlemesi, süpervizyonda ele alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak pandemi sürecinde hızlıca uzaktan eğitim uygulamalarına geçilmesi, bu hususlarda bilgi, beceri ve deneyim eksikliği olup olmaması gözlemlenmeden çevrimiçi uygulamaların yürütülmesine yol açmıştır. Bir diğer deyişle, Covid-19, psikolojik danışmanları ve süpervizörleri, çok az eğitimle veya hiç eğitim almadan birdenbire çevrimiçi hizmet sunmayı benimsemelerini gerektirmiştir (Bell vd., 2020). Dolayısıyla araştırma bulgularında görülen pek çok zorlaştırıcı faktörün, çevrimiçi psikolojik danışma yürütmeye ilişkin yeterliklerin kazanılmasıyla ortadan kaldırılabileceğini düşündürmektedir. Gerekli önlemlerin alınması etik sorunları azaltacağı gibi, psikolojik danışmanların da daha nitelikli ve etkili yardım sunmasını destekleyecektir.

Araştırmanın sonuçları ışığında, çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyon deneyimlerini daha nitelikli, sistematik, etik standartlara bağlı olarak yürütmeye ilişkin bir çerçeve çizilebileceği düşünülmektedir. Finn ve Barak (2010) etik yükümlülükler ve uygulama konusunda fikir birliğine ve çevrimiçi psikolojik danışmaya ilişkin resmi mesleki eğitim ve uygulama etğinin yapılandırılmasında uluslararası işbirliğine ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle Türkiye'de son yıllarda yapılan araştırmalar, pandemi sürecindeki deneyimlerle birlikte, etik standartlara ilişkin oldukça önemli bir birikim elde edildiğini düşündürmektedir.

CACREP (2016) de psikolojik danışman eğitimcilerinin ve süpervizörlerin teknolojik trendleri yakalamalarının gereğine vurgu yapmaktadır. Teknoloji temelli klinik-süpervizyon uygulamalarının hem süpervizörler hem de psikolojik danışmanlar için ulaşılabilirliği artırdığı (McAdams ve Wyatt, 2010; Olson vd., 2002), bu yönüyle de psikolojik danışman eğitimcileri için uygulanabilir bir seçenek olduğu belirtilmektedir. Çalışma uyumu ve süpervizyon alan kişilerin yeterlilikleri açısından genel süpervizyon memnuniyetinin yüz yüze ve çevrimiçi süpervizyonda farklılaşmadığına ilişkin sonuçlar da (Coker, Jones, Staples ve Harbach, 2002; Woo, Bang, Lee ve

Berghuis, 2020) çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonun önemli bir seçenek olduğu görüşünü desteklemektedir. Ancak psikolojik danışman eğitiminde ve süpervizyonunda teknolojiyi etkin ve verimli kullanmak için uzaktan eğitim bağlamında uygun eğitimler gereklidir (Chapman vd., 2011; Olson vd., 2002; Rousmaniere vd., 2014). Türkiye’de yürütülen araştırmalarda da psikolojik danışmanların çevrimiçi psikolojik danışmanlık konusunda olumlu bakış açılara sahip olduğu ancak çevrimiçi psikolojik danışma hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaçları olduğu görülmektedir (Bastemur ve Bastemur, 2015; Tanrıku, 2009). Dolayısıyla Türkiye’de psikolojik danışmanların ve süpervizörlerin çevrimiçi uygulamalara ilişkin yeterliklerinin artırılması için psikolojik danışman eğitimcilerinin belirgin adımlar atması gerekmektedir. Süpervizörlerin çevrimiçi süpervizyon için sıklıkla kullanılan yazılım programlarına aşina ve yetkin olması süpervizyonun daha etkili olmasına yardımcı olacaktır. Çevrimiçi psikolojik danışma uygulamaları ve süpervizyon için gerekli olan teknolojilerin kullanımıyla ilgili ayrıntılı talimatlar, standart yönergeler, teknolojik destek kaynaklarının oluşturulması önerilmektedir (Woo vd., 2020). Psikolojik danışmanların çevrimiçi psikolojik danışma yeterliği kazanmaları için en standart adım örgün eğitimde, öğretim programına bir ders eklenmesi, uygulamaya hazırlayan diğer derslerde de gerekli bilgilerin dâhil edilmesi, hâlihazırda çalışan psikolojik danışmanlar için ise hizmetiçi eğitimlerin düzenlenmesi olacaktır (Donat Bacioğlu ve Onat Kocabıyık, 2019; Zeren ve Bulut, 2018).

Bu araştırma, pandemi döneminde yürütülen çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyon sürecine ilişkin deneyimleri yansıtmaktadır. Dolayısıyla bulguların değerlendirilmesinde, uzaktan eğitime hızlıca geçiş yapıldığı bir dönem olması, hem psikolojik danışman ve danışanların, hem de süpervizörlerin yeterince deneyimli olmadıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Pek çok üniversitenin uygulama derslerini çevrimiçi yürütmemeyi seçtiği bir dönemde, bir yanıyla katılımcıların ve süpervizörlerinin bu yeni deneyime açık olmalarının sevindirici olduğu da söylenebilir. Aynı zamanda, katılımcıların daha önceki yüzyüze psikolojik danışma ve süpervizyon deneyimlerinin de farklılaşabileceği, çevrimiçi deneyimlerini değerlendirirken dikkate alınmalıdır. Öte yandan çevrimiçi psikolojik danışma ve süpervizyonla ilgili yapılacak her araştırmanın Türkiye’deki deneyimleri anlamayı sağlayacağına inanılmaktadır.

5. Etik Beyanı

Bu araştırma etik konular dikkate alınarak ve etik kurallara uygun olarak yürütülmüştür. 15.05.2020 Tarihli ve 17162298.600-408 numaralı Etik Kurul Onay Belgesi Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Araştırma Kurulu’ndan alınmıştır.

6. Çıkar ve Katkı Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alleman, J. R. (2002). Online counseling: The internet and mental health treatment. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 39(2), 199-209. doi:10.1037/0033-3204.39.2.199
- Amanvermez, Y., Zeren, Ş. G., Erus, S. M., & Buyruk Genç, A. (2020). Supervision and peer supervision in online setting: experiences of psychological counselors. *Eurasian Journal of Educational Research*, (86) 249-268.
- American Counseling Association. (2014). *ACA code of ethics*. Alexandria, VA: Author
- Andersson, G. (2010). The promise and pitfalls of the internet for cognitive behavioral therapy. *BMC Medicine*, 8(1), 82. doi: 10.1186/1741-7015-8-82
- Baker, K. D., & Ray, M. (2011). Online counseling: The good, the bad, and the possibilities. *Counselling Psychology Quarterly*, 24(4), 341-346. doi: 10.1080/09515070.2011.632875
- Barak, A., & Bloch, N. (2006). Factors related to perceived helpfulness in supporting highly distressed individuals through an online support chat. *CyberPsychology & Behavior*, 9(1), 60-68. doi: 10.1089/cpb.2006.9.60
- Bastemur, S., & Bastemur, E. (2015). Technology based counseling: perspectives of Turkish counselors. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 176, 431-438.
- Başar, K. (2020). Covid-19 salgını ve sonrasında psikiyatri: Türkiye Psikiyatri Derneği’nin rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 31(3), A1-A3. doi: 10.5080/u25968
- Bell, C. A., Crabtree, S. A., Hall, E. L., & Sandage, S. J. (2020). Research in counselling and psychotherapy Post-Covid-19. *Counselling and Psychotherapy Research*, 00, 1-5. doi: 10.1002/capr.12334
- Bernard, J. M., & Goodyear, R. K. (2019). *Fundamentals of clinical supervision*. 6. Baskı. Pearson Education.

- Borders, L. D., Glossoff, H. L., Welfare, L. E., Hays, D. G., DeKruyf, L., Fernando, D. M. & Page, B. (2014). Best practices in clinical supervision: Evolution of a counseling specialty. *The Clinical Supervisor*, 33(1), 26-44. doi:10.1080/07325223.2014.905225
- Bozkurt, Y., Zeybek, Z., & Aşkın, R. (2020). Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.
- Brooks, S., Webster, R., Smith, L., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N. & Rubin, G. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912-920. doi: 10.1016/S0140-6736(20)30460-8
- Butterfield, L. D., Borgen, W. A., Amundson, N. E., & Maglio, A. T. (2005). Fifty years of the critical incident technique: 1954–2004 and beyond. *Qualitative Research*, 5, 475. doi:10.1177/1468794105056924
- Buyruk Genç, A., Amanvermez, Y., Zeren, S. G., & Erus, S. M. (2019). Early separations: Dropout from online and face-to-face counseling. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 9(4), 1001-1030. doi: 10.14527/pegegog.2019.032
- Chapman, R. A., Baker, S. B., Nassar-McMillan, S. C., & Gerler, E. R. (2011). Cybersupervision: Further examination of synchronous and asynchronous modalities in counseling practicum supervision. *Counselor Education and Supervision*, 50(5), 298–313. doi: 10.1002/j.1556-6978.2011.tb01917.x
- Chester, A., & Glass, C. A. (2006). Online counselling: A Descriptive analysis of therapy services on the Internet. *British Journal of Guidance & Counselling*, 34(2), 145-160. doi: 10.1080/03069880600583170
- Coker, J. K., Jones, W. P., Staples, P. A., & Harbach, R. L. (2002). Cyber supervision in the first practicum: Implications for research and practice. *Guidance and Counselling*, 18(1), 33–38.
- Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs (CACREP) (2016). 2016 CACREP standards. <http://www.cacrep.org/wpcontent/uploads/2016/06/2016-Standards-with-Glossary-rev-2.2016.pdf>
- Cui, L., Liu, Y., Lei, L., & Tan, S. (2010). Relationship variables in online versus face-to-face counseling. IEE 2nd Symposium Conference Publications, 77- 82. http://ieeexplore.ieee.org/xpls/abs_all.jsp?arnumber=5607476&tag=1. doi:10.1109/SWS.2010.5607476
- Donat Bacıoğlu, S., & Onat Kocabıyık, O. (2019). Counseling trainees' views towards usage of online counseling in psychological services. *European Journal of Education Studies*, 5(12), 46-60.
- Erdem, A., Buyruk Genç, A. & Demirci, İ. (2020). Çevrimiçi psikolojik danışmada etik konular. Ş. G. Zeren (Ed.), *Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma uygulayıcılar için el kitabı* içinde (s. 210-24). Ankara: Pegem Akademi.
- Erus, S. M., & Zeren, Ş. G. (2020). Çevrimiçi psikolojik danışmaya başlarken. Ş. G. Zeren (Ed.), *Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma uygulayıcılar için el kitabı* içinde (s.30-51). Ankara: Pegem Akademi.
- Falender, C. A., & Shafranske, E. P. (2004). *Clinical supervision: A Competence-based approach*. Washington: American Counseling Association.
- Finn, J., & Barak, A. (2010). A Descriptive study of e-counselor attitudes, ethics, and practice. *Counselling and Psychotherapy Research*, 10(4), 268–277. doi:10.1080/14733140903380847.
- Flanagan, J. C. (1954). The critical incident technique. *Psychological Bulletin*, 51(4), 327. doi: 10.1037/h0061470
- Glasheen, K., & Campbell, M. (2009). The use of online counselling within an Australian secondary school setting: A practitioner's viewpoint. *Counselling Psychology Review*, 24(2), 42–51.
- Haberstroh, S. (2009). Strategies and resources for conducting online counseling. *Journal of Professional Counseling: Practice, Theory & Research*, 37(2), 1-20. doi: 10.1080/15566382.2009.12033857.
- Haberstroh, S., Parr, G., Bradley, L., Morgan-Fleming, B., & Gee, R. (2008). Facilitating online counseling: Perspectives from counselors in training. *Journal of Counseling & Development*, 86(4), 460-470. doi: 10.1002/j.1556-6678.2008.tb00534.x.
- Hamamcı, Z. (2007). Online psikolojik danışma (E-terapi). R. Özyürek, F. Korkut Owen ve D. Owen (Ed.), *Gelişen psikolojik danışma ve rehberlik, meslekleşme sürecinde ilerlemeler* (Cilt 1) içinde (s. 219-232). Ankara: Nobel Yayın.
- Hughes, H. (2007). Critical incident technique. In S. Lipu, K. Williamson, & A. Lloyd (Eds.), *Exploring methods in information literacy research* (pp. 49-66). Australia: Wagga Wagga.
- Kakunje, A., Mithur, R., & Kishor, M. (2020). Emotional well-being, mental health awareness, and prevention of suicide: Covid-19 pandemic and digital psychiatry. *Archives of Medicine and Health Sciences*, 8(1), 147-153.
- Kanz, J. E. (2001). Clinical-supervision. com: Issues in the provision of online supervision. *Professional Psychology: Research and Practice*, 32(4), 415-420.

- LeCompte, M. D., & Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52(1), 31-60. doi: 10.3102/00346543052001031.
- Lewis, J., Coursol, D., & Wahl, K. H. (2003). Researching the cybercounseling process: A study of the client and counselor experience. *Cybercounseling and Cyberlearning: An Encore*, 307-325.
- Mallen, M. J., Vogel, D. L., & Rochlen, A. B. (2005). The practical aspects of online counseling: Ethics, training, technology, and competency. *The Counseling Psychologist*, 33(6), 776-818. doi: 10.1177/0011000005278625.
- Manhal-Baugus, M. (2001). E-therapy: Practical, ethical, and legal issues. *CyberPsychology & Behavior*, 4(5), 551-563. doi: 10.1089/109493101753235142.
- Maples, M. F., & Han, S. (2008). Cybercounseling in the United States and South Korea: Implications for counseling college students of the millennial generation and the networked generation. *Journal of Counseling & Development*, 86(2), 178-183. doi: 10.1002/j.1556-6678.2008.tb00495.x
- Maxwell, J.A. (1996). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- McAdams III, C. R., & Wyatt, K. L. (2010). The regulation of technology-assisted distance counseling and supervision in the United States: An analysis of current extent, trends, and implications. *Counselor Education and Supervision*, 49(3), 179-192. doi: 10.1002/j.1556-6978.2010.tb00097.x
- Mishna, F., Bogo, M., & Sawyer, J. L. (2015). Cyber counseling: Illuminating benefits and challenges. *Clinical Social Work Journal*, 43(2), 169-178.
- Mora, L., Nevid, J., & Chaplin, W. (2008). Psychologist treatment recommendations for internet-based therapeutic interventions. *Computers in Human Behavior*, 24(6), 3052-3062. doi: 10.1016/j.chb.2008.05.011
- Murphy, L., Parnass, P., Mitchell, L., Hallett, R., Cayley P., & Seagram, S. (2009). Client satisfaction and outcome comparisons of online and face-to-face counselling methods. *British Journal of Social Work*, 39(4), 627-640. doi: 10.1093/bjsw/bcp041
- Olson, M. M., Russell, C. S., & White, M. B. (2002). Technological implications for clinical supervision and practice. *The Clinical Supervisor*, 20(2), 201-215. doi: 10.1300/J001v20n02_15
- Oravec, J. A. (2000). Internet and computer technology hazards: Perspectives for family counselling. *British Journal of Guidance and Counselling*, 28(3), 309-324. doi: 10.1080/03069880050118966
- Öğretmenlik Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği, (2016). *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Lisans Eğitimi Standartları*. <https://epdad.org.tr/icerik/standartlar>. Erişim tarihi: 12.10.2020.
- Piri, S. (2011). İnternet tabanlı psikolojik hizmetler ve bu alana özgü etik ilkeler: Bir gözden geçirme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 213-231.
- Rees, C.S., Krabbe, M., & Monaghan, B.J. (2009). Education in cognitive-behavioural therapy for mental health professionals. *Journal of Telemedicine & Telecare*, 15, 59-63. doi:10.1258/jtt.2008.008005
- Reese, R.J., Aldarondo, F., Anderson, C.R., Seong-Jik, L., Miller, T.W., & Burton, D. (2009). Telehealth in clinical supervision: A comparison of supervision formats. *Journal of Telemedicine & Telecare*, 15, 356-361. doi:10.1258/jtt.2009.090401
- Ronnestad, M. H., & Skovholt, T. M. (1993). Supervision of beginning and advanced graduate students of counseling and psychotherapy. *Journal of Counseling & Development*, 71(4), 396-405. doi: 10.1002/j.1556-6676.1993.tb02655.x
- Rousmaniere, T., Abbass, A., & Frederickson, J. (2014). New developments in technology-assisted supervision and training: A practical overview. *Journal of Clinical Psychology*, 70(11), 1082-1093. doi: 10.1002/jclp.22129
- Rummell, C. M., & Joyce, N. R. (2010). "So wat do u want to wrk on 2day?": The ethical implications of online counseling. *Ethics & Behavior*, 20(6), 482-496. doi: 10.1080/10508422.2010.521450
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63-75. doi: 10.3233/EFI-2004-22201
- Suler, J. (2000). Psychotherapy in cyberspace: A 5-dimensional model of online and computer-mediated psychotherapy. *CyberPsychology & Behavior*, 3(2), 151-159. doi: 10.1089/109493100315996
- Şeker, M., Özer, A., Tosun, Z., Korkut, C., & Doğrul, M. (Ed.). (2020). *Covid-19 pandemi değerlendirme raporu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tanrıkulu, İ. (2009). Counselors-in-training students' attitudes towards online counseling. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 785-788. doi: 10.1016/j.sbspro.2009.01.140
- Teh, L. A., Hechanova, M. R. M., Garabiles, M. R., & Alianan, A. S. (2014). Attitudes of psychology graduate students toward face-to-face and online counseling. *Philippine Journal of Psychology*, 47(2), 65-97
- Trepal, H. C., & Hammer, T. R. (2014). Critical incidents in supervision training: Doctoral students' perspectives. *Journal of Professional Counseling: Practice, Theory & Research*, 41(1), 29-41. doi: 10.1080/15566382.2014.12033931

- Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (2006). *Psikolojik danışma ve rehberlik alanında çalışanlar için etik kurallar*. Ankara.
- Villarreal-Davis, C., Sartor, T. A., & McLean, L. (2020). Utilizing creativity to foster connection in online counseling supervision. *Journal of Creativity in Mental Health*, 1-14. doi: 10.1080/15401383.2020.1754989
- Vaccaro, N., & Lambie, G. W. (2007). Computer-based counselor-in-training supervision: Ethical and practical implications for counselor educators and supervisors. *Counselor Education and Supervision*, 47(1), 46-57. doi: 10.1002/j.1556-6978.2007.tb00037.x
- Woo, H., Bang, N. M., Lee, J., & Berghuis, K. (2020). A Meta-analysis of the counseling literature on technology-assisted distance supervision. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 1-15. doi: 10.1007/s10447-020-09410-0
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde bilimsel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Zeren, Ş. G. (2014). Information and communication technology in education of psychological counselors in training. *International Online Journal of Educational Sciences*, 6(2), 494-509.
- Zeren, Ş. G. (2015). Face-to-face and online counseling: Client problems and satisfaction. *Eğitim ve Bilim*, 40(127-141). doi: 10.15390/EB.2015.4696
- Zeren, Ş. G. (2017). Therapeutic alliance in face-to-face and online counseling: Opinions of counselor candidates. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2278-2292. doi:10.14687/jhs.v14i3.4203
- Zeren, Ş. G. (2020). Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışmaya giriş. Ş. G. Zeren (Ed.), *Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma uygulayıcılar için el kitabı* içinde (s.2-29). Ankara: Pegem Akademi.
- Zeren, Ş. G., & Bulut, E. (2018). Çevrimiçi psikolojik danışmada etik ve standartlar: Bir model önerisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(49), 63-80.
- Zur, O. (2012). Telepsychology or telementalhealth in the digital age: The future is here. *California Psychologist*, 45(1), 13-15.